

המחוקקות הראשונות והאג'נדה הנשית

מרגלית שילה

לאורך יובל, מהכנסת הראשונה ועד הכנסת הארבע עשרה (1949–1999), נע מספר הנשים שנבחרו ושכיהנו בכל אחת מהן בין שבע ח"כיות בכנסת השתים עשרה, שבה היה מספר הנשים הנמוך ביותר, לבין ארבע עשרה בכנסת השלישית, שבה היה המספר הגבוה ביותר.¹ כידוע, במהלך כהונת המושבים למיניהם התחוללו שינויים מסוימים לנוכח פרישות של ח"כים והצטרפות של חדשים – או חדשות – במקומם.² אכן, בחמישים השנים הראשונות של כינון המדינה נע שיעור ייצוג הנשים, שכידוע מונות מעט יותר ממחצית האוכלוסייה, בין 6.63% ל-10.8% מאוכלוסיית הח"כים. ראוי לציין כי מצב דומה, ולרוב אף ייצוג נמוך מזה, שרר ברוב הפרלמנטים בעולם בעת ההיא.³ לכנסת הראשונה, שבה עוסק המאמר, נבחרו אחת עשרה נשים, ולקראת סיום כהונתה פרשה אחת מהן, ואחת התווספה עליהן.⁴

¹ אברהם בריכטה, 'נשים בכנסת: חברות הכנסת בישראל 1949–1969', רבעון למחקר חברתי, 9–10 (1975), עמ' 85; סילביה פוגל-ביזאוי, דמוקרטיה ופמיניזם: מגדר, אזרחות וזכויות אדם, רעננה 2011, עמ' 180; שביט בן אריה, חברות הכנסת: נשים מובילות בישראל, תל אביב 2011, עמ' 62–63. יש להבחין בין מספר הנבחרות לכלל מספר הח"כיות שכיהנו בכל מושב.

² לדוגמה, לכנסת הראשונה נבחרו אחת עשרה נשים, ועם הצטרפותה של טברסקי עלה מספרן לשתיים עשרה; לכנסת השלישית נבחרו שתיים עשרה, ובסופה כיהנו בה ארבע עשרה חברות.

³ גדעון דורון ודניאלה שנקר-שרק, מח"כות לייצוג: נשים בפוליטיקה, תל אביב 1998, עמ' 11; בריכטה (לעיל, הערה 1), עמ' 85.

⁴ שמחוני פרשה מהכנסת בינואר 1951, ואילו טברסקי כיהנה בכנסת הראשונה חודשים אחדים בלבד, מפברואר 1951 ועד לפיזור של הכנסת באוגוסט 1951. למידע מפורט על חברות הכנסת ראו בן אריה (לעיל, הערה 1).

ערב כינון הממשלה הראשונה התבטא דוד בן-גוריון בזה הלשון: 'אשה אחת הכרחי שתהיה בממשלה המצומצמת [...] לא יתכן שמחצית היישוב, מחצית העם היהודי, לא תמצא לה שום נציגות בממשלה הראשונה'.⁵ אפשר להעריך שבתקופה המדוברת עצם החידוש, ייצוג נשי ולו של אישה אחת בלבד, נתפס כאמירה, כסמל לתפיסה שוויונית, ונוכחות של אישה – ולו גם יחידה – זכתה להערכה מרבית. מה היו תחושותיהן של אותן נציגות יחידות? רחל כגן השיבה על שאלה זו בריאיון עם עיתונאית הארץ במילים אלה: 'להיות אשה יחידה בפרלמנט לא נעים, ויותר מכך, קשה!'⁶ גם אסתר הרליץ, שהייתה בין היתר ח"כית ושגרירה ראשונה בשנות השבעים של המאה העשרים, הביעה באוטוביוגרפיה שלה תחושות דומות: 'מעולם לא נהייתי מתפקיד האשה היחידה החשופה בצריח. זה לא כבוד גדול להיות בת יחידה דרך קבע, ליד שולחן שסביבו יושבים רק גברים'.⁷

כבר בשנת 1919 החלו נשים יהודיות להתארגן למען הבטחת זכויותיהן הפוליטיות בארץ ישראל. אספת הנבחרים, הגוף שייצג את יהודי הארץ משנת 1920 ואילך, הכריזה בינואר 1926 על זכותן לבחור למוסדות היישוב ולהיבחר אליהם. זכות זו אומצה במדינת ישראל מראשיתה. ואולם אף שכבר בשלוש מארבע אספות הנבחרים עלה ייצוג הנשים על 10%, לא השתנה ייצוג זה, כאמור, לאורך היובל הראשון של המדינה. המחקר בתחום מצביע על סיבות מספר למיעוט השתתפותן של נשים בזירה הפוליטית: הפער בין הזכות החוקית להיבחר לבין התפיסות והנהלים שרווחו בקהילת היישוב, כגון הדעה בדבר אי-התאמתן של נשים למתחם הפוליטי; ההכרה בדבר החלוקה ה'טבעית' בין הספירה הנשית הפרטית לספירה הגברית הציבורית; התמקדותן של נשים בפעילות ציבורית המיועדת לנשים בלבד.⁸ המחקר גם מוסיף הסברים לכישלונן של מפלגות נשים: בתרבות הפוליטית הישראלית

⁵ מובא אצל בת שבע מרגלית שטרן, 'בשליחות הציבור: המאבק לשוויון נשים ולשילובן במוסדות המדינה 1947–1949', מרדכי בר-און ומאיר חזן (עורכים), **פוליטיקה במלחמה: קובץ מחקרים על החברה האזרחית במלחמת העצמאות**, ירושלים ותל אביב תשע"ד, עמ' 460. בממשלה הזמנית לא כיהנו נשים כלל.

⁶ שרון גבע, 'האשה מה היא אומרת?' **נשים בישראל בשנות המדינה הראשונות**, ירושלים 2020, עמ' 2.

⁷ אסתר הרליץ, **אסתר: או לאן כבר אישה יכולה להגיע?** תל אביב תשנ"ה, עמ' 218–219. ראו גם גבע, שם, עמ' 1, שהביאה את דבריה של כגן בנידון.

⁸ בריכטה (לעיל, הערה 1), עמ' 87–88.

אין מקום למפלגת נשים, נשים אינן קבוצה הומוגנית, והתקשורת אינה ידידותית כלפיהן.⁹

בחינת ייצוג הנשים בכנסת הובילה חוקרים רבים למסקנה חד-משמעית כי המציאות שנצפתה מעידה על הישגן הנמוך בהתמודדות במערכת הפוליטית ועל מיעוט יכולתן לעשות חיל בשדה המדיני.¹⁰ בניגוד אליהם, במחקר פרטני שנוגע לשאילתות, להצעות חוק ולהצעות חוק פרטיות לאורך עשרים השנים הראשונות של הכנסת, הסיק אברהם בריכטה כך: 'פעילותן עולה בהרבה במימדיה על שיעורן בכנסת [...] ונשות האופוזיציה [במיוחד] פעילות [...] מעל ומעבר למספרן בין חברות הכנסת'.¹¹

ואולם דעה רווחת יותר היא זו: 'חברות הכנסת עצמן העמידו את האינטרסים של הסיעה לפני האינטרסים של נשים וראו את עצמן כמייצגות תנועה ולא כמייצגות את צבור הנשים'.¹² האומנם? השאלה אם נשים מהוות קבוצת אינטרסים מקבלת תשובה מורכבת. לכאורה הח"כיות התקשו להודות בכך, אך פעמים רבות הייתה נטיית ליבן לפעול ולדרוש למען אחיותיהן, והימנעותן מכך הצטיירה לא אחת כבגידה. מסקנות אלה הולידו אכזבה מההישג הפוליטי של הח"כיות ומהשוויון המיוחל שהבטיח בן-גוריון בהכרזת העצמאות ובהסכם הקואליציוני הראשון. הן גם הולידו את הטענה שהושמעה חזור ושנה כי השפעתן של נשים על הסדר החברתי הייתה מעטה ביותר.¹³

להלן ברצוני לבחון מפרספקטיבה היסטורית את עשייתן של תריסר הח"כיות הראשונות בכנסת הראשונה, שפעלה שנתיים ושבעה חודשים, 917 יום בסך

⁹ אסתר הרצוג, 'מפלגות נשים בישראל דיון בחשיבותן, בהכחשת השפעתן ובפוטנציאל שלהן', **סוגיות חברתיות בישראל**, 7 (2009), עמ' 15.

¹⁰ שם, עמ' 7, 17.

¹¹ בריכטה (לעיל, הערה 1), עמ' 101–102. זו גם עמדתה של הרצוג, שם, עמ' 7, וכן של אסף שפירא, עופר קניג, חן פרידברג ורעות איצקוביץ'-מלכה (עורכים), **ייצוג נשים בפוליטיקה: ישראל במבט השוואתי**, ירושלים 2013.

¹² גבע (לעיל, הערה 6), עמ' 45; לאה קלצ'קו, **נשות מפא"י – חברות הכנסת של מפא"י מהכנסת הראשונה – 1949 ועד בחירות 1977**, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשע"ח, עמ' 165.

¹³ פוגל-ביזאוי (לעיל, הערה 1), עמ' 63.

הכול. כידוע, לראשוניות יש הילה מיוחדת, וכפי שאמר בישיבת הנעילה לפני הבחירות לכנסת השנייה יוסף בורג, חבר הסתדרות המזרחי וסגן יושב ראש הכנסת: 'אווירה של חסד נעורים אפפה ואופפת את הכנסת הראשונה'.¹⁴ אברהם חיים שאג, גם הוא חבר המזרחי, הציג באותו מעמד את מה שהיו בעיניו ההישגים החשובים ביותר של הכנסת: חוק השבות וקביעת ירושלים לבירה.¹⁵ נחום ניר רפאלקס, חבר מפ"ם, הוסיף עליהם יצירת מסורת פרלמנטרית ויחסים יפים בין הח"כים. הוא גם הצביע על הצורך לחוקק חוקה כיעד שמחכה לכנסות הבאות.¹⁶ לעומתם, במאמר מעל דפי **דבר הפועלת** נדרשה בבה אידלסון לכל החוקים שנחקקו בכנסת הראשונה הנוגעים ישירות לחיי נשים: 'חוקים אשר שינו, או ישנו את פני חיינו [...] שבהם] הודגש היחס השווה לאיש ולאשה [...] כמו: חובת שירות נשים בצבא, חוק גיל הנישואין [...] חוק שוויון האשה',¹⁷ והצביעה עליהם כעל ההישג המרכזי של הכנסת הראשונה. אכן, לחוקים אלה השפעה מתמשכת עד היום.

למאמרי מטרות מספר: (א) הצגת הפרופיל הקולקטיבי של תריסר הח"כיות הראשונות שניהנו בכנסת הראשונה; (ב) בחינת תרומתן לעשייה הפרלמנטרית; (ג) ניתוח עמדותיהן בכל הנוגע לתפיסת האישה, למקומה בעם היהודי ולמעמדה במדינת ישראל. דבריי יתבססו על נאומיהן ועל התבטאויותיהן, שהשתמרו כידוע בפרוטוקולים המכונים 'דברי הכנסת', בפרוטוקולים של ועדות הכנסת שבהן הן מילאו תפקיד פעיל ובמאמריהן שפורסמו לעיתים מזומנות במגוון כתבי עת.

פרופיל קבוצתי

שיוכן המפלגתי של תריסר החברות שניהנו בכנסת הראשונה מציג תמונה מאלפת. שבע מהן היו חברות מפא"י, שמספר נציגיה בכנסת הראשונה היה ארבעים ושישה: בבה אידלסון, חסיה דרורי,¹⁸ ז'ניה טברסקי, גולדה מאירסון,

¹⁴ יוסף בורג, **דברי הכנסת** (להלן: דבה"כ), 20 באוגוסט 1951, עמ' 2204.

¹⁵ אברהם חיים שאג, **דבה"כ**, 20 באוגוסט 1951, עמ' 2206.

¹⁶ ניר רפאלקס, **דבה"כ**, 20 באוגוסט 1951, עמ' 2203.

¹⁷ בבה אידלסון, 'אנו בוחרות לכנסת השניה', **דבר הפועלת**, סיוון תשי"א, עמ' 110.

¹⁸ דרורי, שמחוני ואילן נהגו להוסיף סיומת נשית לשמותיהן: דרורית, שמחוני, אילנית. להלן אשתמש בשתי הצורות של שמותיהן.

עדה מימון, דבורה נצר ויהודית שמחוני (דהיינו, ייצוג של כ-15% במפלגתן). שתיים היו חברות מפ"ם, שמספר נציגיה הגיע לתשעה עשר: פייגה אילן וחנה למדן (ייצוג של כ-20%). לשלוש מפלגות הייתה נציגה אחת בלבד: אסתר רזיאל-נאור הייתה ח"כית מטעם תנועת החרות, שנמנו בה ארבעה עשר חברים;¹⁹ שושנה פרסיץ הייתה ח"כית מטעם הציונים הכלליים, שייצגו אותם שבעה ח"כים; רחל כגן הייתה נציגת מפלגת הנשים ויצ"ו – והייתה נציגתה היחידה בכנסת. אכן, הייצוג הגדול ביותר היה באורח מסורתית למפלגות הפועלים, שראו בערך השוויון רכיב רב חשיבות באידאולוגיה שלהן. שבע חברות מפא"י נמנו עם חברי הקואליציה, ואילו חמש הנותרות נמנו עם האופוזיציה. רובן, תשע מהן, נמנו עם תנועת הפועלות, ואילו שלוש בלבד ייצגו את החוגים האזרחיים. לחזית הדתית,²⁰ לעדות המזרח על מפלגותיהן ולמק"י לא הייתה בכנסת הראשונה ולו נציגה אחת.

בדומה לח"כים גברים, גם כמה מהח"כיות כיהנו לאורך מספר קדנציות לא קטן. בראשן הייתה גולדה מאירסון, שכינה ברציפות מהכנסת הראשונה ועד ראשית השמינית (1949–1974); אסתר רזיאל-נאור כיהנה מהכנסת הראשונה ועד סוף השביעית (1949–1974); דבורה נצר שירתה בשש כנסות (1949–1969); בבה אידלסון וחנה למדן – בחמש כנסות (1949–1965);²¹ ז'ניה טברסקי באופן חלקי בארבע כנסות (1951–1964 לסירוגין); שושנה פרסיץ בשלוש (1949–1959); עדה מימון בשתיים (1949–1955); שמחוני ודרורי כיהנו רק בכנסת הראשונה, ואילו כגן כיהנה בכנסת הראשונה כנציגת מפלגת הנשים ויצ"ו, והצטרפה שוב לכנסת החמישית כנציגת המפלגה הליברלית.²² אפשר להעריך כי דבקות זו בכיסא, שנצפתה גם בקרב הגברים, מנעה מנשים אחרות להתמודד על התפקיד. הסוציולוגים גדעון דורון ודניאלה שטרק-

¹⁹ נעמה טייטלבוים-קריא, מנהיגה משורות האופוזיציה: דיוקנה המנהיגותי של מפקדת האצ"ל וחברת הכנסת אסתר רזיאל-נאור, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשע"ט.

²⁰ אגודת ישראל התנתה את הקמת החזית הדתית בהדרת נשים. רשימה פ"ד (פועלות דתיות) שרצה לכנסת לא עברה את אחוז החסימה. לילך רוזנברג-פרידמן, 'רשימת הנשים הדתיות בבחירות הראשונות לכנסת: כישלון או הישג?' עיונים בתקומת ישראל, 32 (2019), עמ' 35–72.

²¹ למדן כיהנה לסירוגין במפ"י ובמפ"ם ובהפסקות בשנים 1949–1955; 1957–1961; 1962–1965.

²² בן אריה (לעיל, הערה 1).

שורק רואים בכך חסם חשוב בדרכן של הנשים לכנסת: 'שימור האגו האישי [אשר] מסביר את התנהגות הפוליטיקאים, יקל להבין את התנגדותם לכניסה של קבוצות חדשות לפוליטיקה'.²³

מעקב אחרי התבטאויותיהן של החברות במליאה מעלה תמונה מעניינת. הח"כית הבולטת ביותר הייתה רחל כגן, שהתבטאה יותר מכל רעותיה. אחריה במרחק לא קטן אפשר להצביע על בבה אידלסון, על שושנה פרסיץ ועל אסתר רזיאל-נאור. יתר הח"כיות השתרכו מאחור. לעומת זאת הן בלטו במידה רבה בוועדות הכנסת שבהן השתתפו. פרסיץ הייתה היחידה שעמדה בראש ועדה – הלא היא ועדת החינוך של הכנסת – שבה שירתו גם רזיאל-נאור, אילנית, נצר וכגן. זו הייתה הוועדה היחידה ששליש מחבריה היו נשים.

אידלסון הייתה חברה מן השורה בוועדה שנתפסה כיוקרתית ביותר – ועדת החוץ והביטחון – ואילו כגן השתתפה בה כיועצת. גם בוועדה לשירותים ציבוריים היה ייצוג רב לנשים, והשתתפו בה דרורית, נצר ולמדן. מימון, אילנית ושמחוני השתתפו בוועדת הכנסת. מימון השתתפה גם בוועדת החוקה, חוק ומשפט, ואליה הצטרפה לעיתים גם כגן כחברה שלא מן המניין. מהפרוטוקולים של הוועדות עולה כי קולן של הנשים נשמע בבירור בפורומים שעסקו באופן מיוחד בתחומים הקרובים לליבן: רווחה, בריאות, חינוך, קליטת עליה וזכויות נשים.²⁴

מאירסון, ששימשה כזכור שרת העבודה וכונתה בתחילת כהונתה בממשלה 'שר העבודה' ולא 'שרת העבודה', לא השתתפה בוועדות הכנסת, ובנאומיה בכנסת ייצגה לרוב את משרדה ואת הממשלה.²⁵ מדיניותה, כידוע, כונתה 'גברית' והלמה מאוד את התנהלותה ואת הכחשתה המתמדת של מי שהייתה לימים ראשת הממשלה השלישית בעולם והיחידה עד כה במדינת ישראל, כי מעולם לא חשה כל קיפוח שהוא מתוקף היותה אישה. ובלשונה: 'אם אני

²³ דורון ושנקר-שרק (לעיל, הערה 3), עמ' 10.

²⁴ על כך העידה גם יהודית שמחוני, 'בכנסת', **דבר הפועלת**, יוני 1949, עמ' 116.

²⁵ חנה למדן, **דבה"כ**, 8 באוגוסט 1949, עמ' 1270.

יכולה – משמע הדרך פתוחה בפני כל אשה.²⁶ צבי טריגר, חוקר ההיסטוריה של המשפט, טען כי גולדה העמידה את נאמנותה למפלגה מעל נאמנותה לתנועת הפועלות, ולמעשה כשימשה מזכירת מועצת הפועלות היא החלישה אותה.²⁷

בחינה מדוקדקת של מאפייני החברות מעלה מספר לא קטן של פרטים ביוגרפיים משותפים. כל החברות היו בגיל העמידה ומעלה.²⁸ הצעירה שבהן הייתה רזיאל-נאור, בת 38, והוותיקה שבהן הייתה רחל כגן, בת 60. כולן נולדו במזרח אירופה,²⁹ ומשפחות המוצא שלהן היו בעלות זהות יהודית מובהקת. רובן חשו אהדה לציונות, וכמחציתן גדלו במשפחות מרובות ילדים.³⁰ לרובן היה ידע נרחב גם במקורות היהדות, וכמה מהן למדו עברית בילדותן.³¹ רובן חיו בילדותן בנוחות יחסית, וכגן ופרסיץ אף נהנו מחיי רווחה.

רוב הח"כיות רכשו השכלה גבוהה ולמדו באוניברסיטאות באירופה, אם כי לא כולן סיימו את חוק לימודיהן.³² שלוש בלבד לא טעמו חיי אוניברסיטה – רזיאל-נאור למדה בסמינר לוינסקי, מאירסון בבית מדרש למורים שליד אוניברסיטת מדיסון, ומימון למדה בקורסים להוראה במוסדות עזרה

²⁶ אניטה שפירא, 'גולדה: נשיות ופמיניזם', ישראל, 3 (2003), עמ' 61; A; Pnina Lahav, "Great Episode in the History of Jewish Womanhood": Golda Meir, the Women Workers' Council, Pioneer Women, and the Struggle for Gender Equality", *Israel Studies*, 23[1] (2018), pp. 1–25

²⁷ בת שבע מרגלית שטרן, 'כנפיים יש ולעוף אין כוח: תנועת הפועלות הארץ ישראלית בין שליטה "נשית" לשליטה "גברית"', מרגלית שילה, רות קרק וגלית חזן רוקם (עורכות), **העבריות החדשות: נשים ביישוב ובציונות בראי המגדר**, ירושלים 2001, עמ' 292–314.

²⁸ גיל הנבחרים והנבחרות בכנסת הראשונה היה צעיר יותר מגיל הנבחרים בכנסות שאחריה. הגיל הממוצע של הח"כים בכנסת הראשונה היה 49.4. ראו בריכטה (לעיל, הערה 1), עמ' 92.

²⁹ מאירסון היגרה בילדותה עם משפחתה מרוסיה לארצות הברית, ומשם עלתה ארצה בבגרותה.

³⁰ אילנית התייתמה בגיל צעיר וחונכה על ידי סבה, הרב שמעון שקופ, שנודע בלמדנותו, ואילו אידלסון התייתמה מאמה כשהייתה בת 8 ומאביה כשהייתה בת 13.

³¹ פרסיץ החלה לדבר עברית עם ילדיה טרם עלייתם ארצה.

³² תחומי הלימוד: מתמטיקה, משפטים, כימיה, פיזיולוגיה, רפואה, ספרות, חקלאות, כלכלה וסטטיסטיקה.

בירושלים ובמקומות נוספים.³³ השכלתן של החברות עלתה על זו של עמיתיהן הגברים.

עשר מהן עלו לארץ בשנות העשרים של המאה העשרים, אך כגן הקדימה בשנה והגיעה ברוסלאן, האונייה שבישרה את גל העולים של העלייה השלישית.³⁴ שש מהן הגיעו לארץ עם בעליהן. כגן הגיעה עם בנה והצטרפה לבעלה, ואילו פרסיק, שבעלה נפטר זמן מועט לפני בואה, הגיעה עם ארבעת ילדיה. רובן היו בשנות העשרים לחייהן, ועם רדתן מהאונייה חיכו להן קשיי הקליטה. דרורי ובעלה התגוררו עם בואם באוהל על חוף ימה של תל אביב; אילנית עבדה בחדרה בייבוש ביצות; טברסקי הייתה מטפלת בתינוקות, ונצר התפרנסה ככובסת. למרות קשיי הראשית הן התבססו בארץ.³⁵

המחקר הדמוגרפי קבע כך: 'דפוסי ההגירה לארץ ישראל ואופייה של החברה היישובית היו משפחתיים לעילא ולעילא'.³⁶ בהתאם לכך, כולן נישאו מלבד עדה מימון. אידלסון ולמדן התגרשו; אידלסון נישאה מחדש, ואילו מאירסון חייתה בנפרד מבעלה, ופרסיק נשארה באלמנותה. כולן להוציא מימון הביאו ילדים לעולם.³⁷ פריוןן של חברות הכנסת היה גבוה במעט מהמוצע היישובי של הילודה שרווחה ביישוב בעת זו.³⁸

ראוי גם לתת את הדעת על בני זוגן של הח'כיות הראשונות: דבורה נצר הייתה רעייתו של שרגא נצר, שכיהן בלשכת מפא"י, המוסד העליון של

³³ בת שבע מרגלית שטרן, **מהפכנית: עדה פישמן מימון ספור חיים**, ירושלים 2018.

³⁴ גור אלרואי, "רוסלאן": האמנם הסנונית הראשונה המבשרת את בוא "העלייה השלישית"? **קתדרה**, 107 (תשס"ג), עמ' 63-80. רזיאל-נאור עלתה לראשונה בת 3 עם הוריה, בשנת 1914, אך עזבה עימם את הארץ לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה, ועלתה בשנייה בשנת 1921.

³⁵ למידע ביוגרפי מרוכז על הח'כיות ראו בן אריה (לעיל, הערה 1).

³⁶ תמי רזי, "ראוייה המשפחה שיבנוה מחדש": תפיסות של המשפחה היהודית העירונית בתקופת המנדט, אייל כתבן, מרגלית שילה, רות הלפרין-קדרי (עורכים), **חוקה אחת ומשפט אחד: נשים, זכויות ומשפט בתקופת המנדט**, רמת גן תשע"א, עמ' 22.

³⁷ לפרסיק ולאילנית היו ארבעה ילדים, לרזיאל-נאור, לשמחוני ולדרורית היו שלושה ילדים, למאיר, לטברסקי, לנצר ולכגן היו שני ילדים, ואילו אידלסון ולמדן היו אימהות לבת יחידה.

³⁸ Lilach Rosenberg-Friedman, *Birthrate Politics in Zion: Judaism, Nationalism and Modernity under the British Mandate*, Indiana 2017

המפלגה. בן זוגה הראשון של בבה אידלסון ואבי בתה היה ישראל אידלסון בר יהודה, שאף הוא שימש חבר כנסת ושר מטעם מפא"י.³⁹ גולדה מאירסון הייתה ידועה ביחסיה הקרובים עם דוד רמז, שאף הוא שימש ח"כ ושר מטעם מפא"י בכנסת הראשונה. אישה של רחל כגן היה רופא, אחיה של רופאת הילדים הנודעת ד"ר הלנה כגן. בעלה של ז'ניה טברסקי היה וטרינר. בני זוגן של פייגה אילנית ויהודית שמחוני היו חברי קיבוץ, ובן זוגה של חסיה דרורי היה חבר מושב. עדה מימון הייתה אחותו של הרב יהודה מימון, שהיה חבר החזית הדתית, ואסתר רזיאל-נאור הייתה אחותו השכולה של מנהיג האצ"ל דוד רזיאל. אפשר להעריך שקשרי המשפחה שהצבעתי עליהם סייעו לחברות הכנסת בדרכן לצמרת מפלגותיהן.⁴⁰

אין ספק שקשרים משפחתיים משמשים סולם רב-חשיבות בטיפוס בכל מערכת, אך אין בכך כדי להפחית מההערכה הרבה לדרכן רבת המעש של חברות הכנסת במערך המפלגתי והציבורי. אידלסון העידה על עצמה [אני] אשה עובדת כל חייה.⁴¹ מימון ומאיר היו במועדים שונים ראשות מזכירות תנועת הפועלות, ואילו יהודית שמחוני, חסיה דרורי, חנה למדן, ז'ניה טברסקי, פייגה אילנית ודבורה נצר היו מעורבות במגוון דרכים בארגוני הנשים ובהסתדרות העובדים.

פעילות זו הייתה מסלול רב-חשיבות בדרכן של נשים לפוליטיקה הארצית. בארגוניהן רכשו נשים ניסיון בדיבור לפני קהל ובהתנהלות מנווטת מטרה. אילנית ולמדן היו ממייסדי מפ"ם; רזיאל-נאור הייתה פעילה באצ"ל, וכידוע, אף ישבה בכלא. פרסיץ נודעה בפעילותה הענפה בעיריית תל אביב לאורך כמעט עשור ואף עמדה משנת 1948 בראש ארגון הנשים הציוניות הכלליות.⁴² כגן הייתה פעילה בהסתדרות נשים עבריות, שהתמזגה עם ויצ"ו בשנות השלושים, ואף עמדה בראש המחלקה לעבודה סוציאלית של הוועד הלאומי

³⁹ לימים נישאה לפרופ' חיים הלפרין, פרופ' לכלכלה חקלאית.

⁴⁰ דפנה שרפמן, **נשים ופוליטיקה**, חיפה 1988, עמ' 79. גם במקרה של מתח בין אחים או פירוד של בני זוג, רקע משפחתי משמש מצע נרחב להיכרויות ולקשרים שלרוב מסייעים בטיפוס במדרג החברתי.

⁴¹ בבה אידלסון, **דבה"כ**, 6 ביוני 1950, עמ' 1368.

⁴² מעורבותה של פרסיץ בארגון הנשים הציוניות הכלליות היה מלווה בסכסוכים קשים, ראו לדוגמה: 'נמשך הסכסוך בין פרסיץ למרכז הכלליים', **דבר**, 11 ביוני 1952; 'ואלה המשפטים', **מעריב**, 7 באפריל 1957.

משנת 1947. חמש מהח"כיות, אידלסון, כגן, פישמן, שמחוני ומאירסון, היו חברות באספת הנבחרים. פרסיץ, נצר, רזיאל-נאור ומימון עסקו בחינוך,⁴³ כגן וטברסקי היו עובדות סוציאליות, ושמחוני – קצינת ח"ן בצבא. כל הח"כיות היו מוכרות לציבורים רחבים ונודעו במיוחד בתרומותיהן לארגוני הנשים, למערך המפלגתי ולמערך העירוני והן גם השתתפו בכנסי נשים בין-לאומיים. למתמידות שבהן, שכיחנו בכמה כנסות, עם הזמן נעשה העיסוק בפוליטיקה למקצוע.⁴⁴

האג'נדה הנשית של הח"כיות

מעל דפי 'דבר הפועלת' הביעה שמחוני את תקוותה כי חברות תנועת הפועלות תאחדנה את עמדותיהן בכל הנוגע לזכויות נשים ותימנענה ממחלוקת ציבורית בנידון.⁴⁵ כגן, שייצגה את ויצ"ו, מפלגת הנשים היחידה שהשתתפה בכנסת הראשונה, הצהירה בריש גלי כי מטרתה הראשית היא לייצג את הנשים בהנהגת המדינה:⁴⁶ 'אשה באשר היא אשה על כל תכונותיה וסגולותיה, היא שצריכה וחייבת להופיע בפרלמנטים ובחיים המדיניים שלנו'.⁴⁷ נזיה רימלט, חוקרת המשפט והפמיניזם, העריכה כך בשנת 2010: 'בישראל החל תהליך זה של תרגום המצע הפמיניסטי למונחים מעשיים לתת את ביטויו לפני כשני עשורים'.⁴⁸ ואולם כגן, בדומה לפמיניסטיות ברחבי העולם שדגלו בכל מיני זרמים פמיניסטיים, ראתה במשפט כלי אפקטיבי

⁴³ פרסיץ עמדה בראש מערכת החינוך של תל אביב, נצר ניהלה בית ספר ערב לנערים עובדים בתל אביב, רזיאל-נאור לימדה בבתי ספר יסודיים, ואילו מימון ייסדה וניהלה את משק הפועלות הגדול בעיינות. ראו: בת שבע מרגלית שטרן, 'עיינות, הקמת משק הפועלות הגדול כתחנת מרד פמיניסטי', **קתדרה**, 169 (תשע"ט), עמ' 109–142.

⁴⁴ בריכטה (לעיל, הערה 1), עמ' 95.

⁴⁵ יהודית שמחוני, 'מן הכנסת, ההצבעה בחוק גיל הנישואין', **דבר הפועלת**, יוני 1950, עמ' 139. וכן במאמרה, 'בכנסת', **דבר הפועלת**, יוני 1949, עמ' 117: 'אין ספק שכל אחת מחברות הכנסת, ללא הבדל הסיעה, אשר אליה היא משתייכת, רואה את עצמה גם כשליחת האשה בארץ'.

⁴⁶ מתוך כרזת הבחירות של ויצ"ו לקראת הבחירות לכנסת הראשונה, אוסף האפמרה, הספרייה הלאומית.

⁴⁷ **הארץ**, 28 באפריל 1958, מובא אצל גבע (לעיל, הערה 6), עמ' 48.

⁴⁸ נזיה רימלט, **הפמיניזם המשפטי מתאוריה למעשה: המאבק לשוויון בין המינים בישראל ובארצות הברית**, חיפה 2010, עמ' 9.

שעשוי לחולל שינוי חברתי כבר באמצע המאה העשרים.⁴⁹ מעקב אחרי עשייתה הפוליטית ושל כמה מעמיתותיה בכנסת הראשונה⁵⁰ מוכיח שהן החלו לתרגם את מצען הפמיניסטי לחקיקה חדשה כבר בראשית העשור הראשון של מדינת ישראל.

אכן, לעיתים מזומנות מצאו עצמן חברות הכנסת מהקואליציה ומהאופוזיציה משלבות זרועות מתוך הזדהות עם אינטרסים נשיים, גם אם הדבר נעשה בלי שתוכנן מראש. כגן הבחינה בכך והעירה בדיון על חוק מס הכנסה שעסק במעמדה של אישה נשואה עובדת: 'עובדה היא, ששורת חברות הכנסת מכל המפלגות עברו כאן לפני דוכן הנואמים והפגינו את אחדותן בדרישותיהן לשינוי החוק'.⁵¹

ואולם מעקב אחר נאומיהן של הח"כיות מעלה כי הערכה זו לא הייתה תקפה תמיד ולכולן. רזיאל-נאור בלטה במיוחד בהעדיפה את האינטרסים של מפלגתה על פני האג'נדה הנשית. לדוגמה, בדיון שנערך לרגל תיקון חוק שירות ביטחון משנת 1951 הביעה רזיאל-נאור עמדה אופוזיציונית לשינוי המוצע והסבירה את עמדתה לנוכח העובדה שאת התיקון העלתה ממשלה מתפטרת, והיא ראתה בכך מחטף.⁵² מימון, שלא נהגה לנצור את לשונה, הגיבה על כך בחריפות: 'כנראה שהפוליטיקה מסוגלת להפוך אף את הסטן לחרב פיפיות נגד עצמו בפי חברת הכנסת רזיאל-נאור'.⁵³ רזיאל-נאור העלתה נימוק זה פעם נוספת בעת הדיון על חוק שוויון זכויות האישה, שאף הוא עלה לדיון במועד דומה. גם אידלסון נזפה ברזיאל-נאור והצהירה בקול גדול: 'את יושבת כאן כאשה – את לא תשתחררי מתפקידך זה, שהוא תפקידך האישי הראשון'.⁵⁴

⁴⁹ שם. דפדוף בכתב העת **סעד** של העובדות הסוציאליות וכן בעלון **במת האשה** של ויצ"ו מבהיר עד כמה רבה הייתה ההערכה לחשיבות החקיקה בנושאים שקשורים לחיי נשים.

⁵⁰ עדה מימון הייתה ראשונת חברי הכנסת שהציעה הצעת חוק פרטית בנושא מגדרי, ומועצת הפועלות דנה בוועידותיה בחקיקה שהתקיימה בכנסת. ראו להלן הפניות.

⁵¹ רחל כגן, **דבה"כ**, 24 באוגוסט 1949, עמ' 1374.

⁵² אסתר רזיאל-נאור, **דבה"כ**, 6 במרץ 1951, עמ' 1256.

⁵³ עדה מימון, **דבה"כ**, 6 במרץ 1951, עמ' 1265.

⁵⁴ בבה אידלסון, **דבה"כ**, 2 ביולי 1951, עמ' 2121.

הח"כיות ידעו שתגובותיהן מתאפיינות באוזני ציבור השומעים והשומעות כתגובות נשיות ייחודיות. בעת הצגת הרכב הממשלה שנכונה באוקטובר 1950 הודתה כגן: 'אין דבר קרוב יותר ללב האשה משלום בית, והאשה תמיד תעדיף פת חרבה ושלווה בבית'.⁵⁵ רחל כצנלסון, שהשתתפה כחברה שלא מן המניין במועצת המדינה הזמנית, היטיבה להסביר זאת: 'המספר הקטן של נשים חברות במועצת המדינה, שאין כל התאמה בינו ובין המקום שהאשה תפסה תמיד בחיי הארץ, מאלץ כל חברה, המשתתפת בדיון כאן, לדבר בעיקר על השאלות הנוגעות באופן מיוחד לאשה'.⁵⁶ בדיון שחזר ונשנה לא אחת על מצב העולים במעברות הדגישה פרסיץ: 'אני מטפלת בבעיה זו כאם יהודייה, כאשה יהודייה, כאזרחית של מדינת ישראל'.⁵⁷ כגן טענה כי הימנעות מצירוף נשים לוועדים למיניהם פוגעת ברצון העשייה שלהן: 'חרדה אני לשמירת רצון ההתנדבות בשורות הנשים המשמשות מלאי עיקרי לעבודה מתנדבת'.⁵⁸ בתגובה הוצע כי לפחות אישה אחת תהיה מיוצגת בכל ועדה.⁵⁹

סקירה מדוקדקת של הפרוטוקולים של הכנסת ושל ועדותיה מעלה במובהק כי תרומתן המרכזית של חברות הכנסת הייתה בזריקת אלומות אור על צרכים שנתפסו ועדיין נתפסים 'נשיים': ראש לכול, צורכי נשים וצורכי ילדים. בהתאם לכך הן עמדו במיוחד על חשיבותן של מערכות החינוך, הבריאות והרווחה ועל צורכיהם של השוליים החלשים של החברה: אסירים בבתי הכלא, חולים, זקנים, נכים, ומעל לכול עולים חדשים שוכני מעברות.

שלא כהערכה שהזכרתי לעיל כי הח"כיות העדיפו את האינטרסים של מפלגותיהן, קריאת הפרוטוקולים מעלה כי רוב שאלותיהן, הצעותיהן ונאומיהן גם בעניינים שלא היו בעלי מובהקות מגדרית עסקו בצורכי החלשים בכלל והנשים בפרט. שאלה שנשארת ללא מענה היא אם גברים נמנעו במודע מעיסוק באינטרסים נשיים ביודעם כי הח"כיות תטפלנה בהם,

⁵⁵ רחל כגן, דבה"כ, 31 באוקטובר 1950, עמ' 121.

⁵⁶ דברי מועצת המדינה הזמנית, 9 בספטמבר 1948.

⁵⁷ פרסיץ, דבה"כ, 20 בנובמבר 1950, עמ' 262.

⁵⁸ רחל כגן, דבה"כ, 2 בינואר 1951, עמ' 666.

⁵⁹ הנ"ל, דבה"כ, 1 ביולי 1948, עמ' 2265. אידלסון המליצה על צירופה של כגן לוועדת המשנה של ועדת הכספים, והמלצה זו גררה את תביעת סעדיה כובשי, הנציג היחיד של סיעת התימנים, כי גם הוא יצורף לוועדה כנציג עדתו.

והערכת היא שסוגיות אלה לא העסיקו אותם כלל, ואילולי הח"כיות הן לא היו נידונות כלל.

בישיבה האחרונה של מועצת המדינה הזמנית, בראשית פברואר 1949, הציגה כגן את תחומי העשייה המוצעים לוועדה לשירותים ציבוריים ופרסה את שדות הפעולה הבולטים ביותר של הח"כיות: טיפול בנכים; טיפול ביתומים ובזקנים; טיפול בהזנה ובהלבשה של ילדים ברחבי הארץ; טיפול באסירים ובבני משפחותיהם, ייזום בתי משפט לנוער; טיפול במשפחות החיילים. לרשימה ארוכה זו, שהכותבת כינתה 'שאלות החיים' ב'דבר הפועלת', נוספו במהרה העולים תושבי המעברות וסוגיות נוספות מחיי היום-יום של אזרחי המדינה.⁶⁰ הדגש ששמו הח"כיות בנושאים אלה מאשש את מה שמכונה בתאוריה הפמיניסטית 'פמיניזם תרבותי', דהיינו השונות הפסיכולוגית והתרבותית של נשים מאפיינת לא רק את שיפוטן המוסרי אלא גם את השקפת עולמן ומכלול עשייתן.

נוכל לשער כי הדאגה לחלשים נבעה גם ממודעותן של הח"כיות למה שהחברה והן ראו בו את חולשת מגדרן. בדיון שנערך בכנסת על חקיקה המזכה את העובדים בחופשה שנתית הצביעה אידלסון על הצורך לדאוג גם לעובדות לא מוכרות שאינן נהנות מהחוק: 'סוגי עובדות שלא זכו במשך כל שנות חייהן כעובדות ליהנות מחופשה [...] עובדות משק בית, תופרות, מטפלות, אחיות מעשיות ואחרות'.⁶¹

תחושה זו של הזדהות עם החלשים בחברה השפיעה ככל הנראה, במודע או שלא במודע, על ח"כיות שהתבטאו לא אחת באופן אפולוגטי ובאמירות שממעייטות בערכן. כגן, שכאמור השכילה לשאת דברים במליאה יותר מכל חברותיה, הוסיפה מדי פעם דברי התנצלות כגון אלו: 'לא קל היה לי להעזיז ולבקש את רשות הדבור בויכוח זה (בעקבות דברי בן-גוריון על מצב החינוך), אין לי הבטחון הדרוש בשעה שעלי לדבר על נושאים השייכים לפוליטיקה גבוהה [...] אני [...] אזרחית פשוטה'.⁶² בדיון על שאלת אלטלנה הודתה: 'איני

⁶⁰ 'החברות במוסדות המדינה הנבחרים', **דבר הפועלת**, ינואר-פברואר 1951, עמ' 3-4: חינוך, עלייה, עבודה, צבא, משפט מוות, נישואי בוסר, מעברות ומלחמה בשוק השחור.

⁶¹ בבה אידלסון, **דבה"כ**, 4 ביוני 1951, עמ' 1936.

⁶² רחל כגן, **דבה"כ**, 8 בנובמבר 1949, עמ' 77; הנ"ל, **דבה"כ**, 5 ביוני 1950, עמ' 1622.

נוהגת לקחת חלק בויכוחים פוליטיים, אינני נציגת תנועה פוליטית, ואין לתנועתי דעה פוליטית מגובשת. אך אני מביטה על השאלה העומדת היום לדיון (אלטלנה) לא כאל שאלה פוליטית, אלא כאל שאלת חיים ומוות.⁶³

התנצלויות מעין אלה ואפילו אמירות שהביעו ביטחון עצמי רב עוררו לא פעם תגובות חריפות ופוגעניות של הח"כים כלפיהן. מימון זכתה ללא ספק למספר הגדול ביותר של דיבורים מעליבים, במיוחד מקרב חברי החזית הדתית, שאחיה הרב יהודה לייב מימון היה בחבריה, שהטיחו בה כי היא 'אנטישמית'⁶⁴ וכי צדקו חז"ל באמירה 'כל המלמד בתו כאילו לימדה תפלות'. גם רזיאל-נאור התלוננה בוועדת הכנסת על היעדר נימוס כלפיה וציינה בכעס כי בן-גוריון התריס כנגדה: 'את לא קוראת עיתונים'. העלאת הנושא בוועדת הכנסת מעידה ככל הנראה שלמרות הכחשתה פגעה בה אמירתו של ראש הממשלה.

תפיסת האישה וחשיבותה לחברה הישראלית

דוד בן-גוריון חזר פעמים רבות על זיכרונותיו מאמו, שממנה התייתם בהיותו בן עשר, ופיו נתן דרור לרגשותיו: 'היש בחיים דבר נאצל וקדוש כאימהות?'⁶⁵ בדיון שנערך בכנסת על שירתן הצבאי של הבנות פרס את השקפתו בבהירות: 'הדבור על שוויון זכויות של גבר ואשה בענינים אלה (שירות צבאי) אני רואה כאבסורדי, כראדיקאליזם נבוב, באשר הוא סותר את אמת החיים [...] הקמת משפחה היא אולי דבר יקר יותר מצבא'.⁶⁶ עם זאת הקפיד בן-גוריון גם לאזן את אמירותיו וקבע: 'האשה אינה אשה בלבד היא גם אישיות, בדיוק כמו הגבר'.⁶⁷ אף כגן הסבירה כי דרישתה לשוויון הנשים אינה כוללת התעלמות מטיבן המיוחד: 'לבחורה נשואה ישנו תפקיד: בנין משפחה ובנין בית, יש להתחשב – עם כל הדרישות לשוויון זכויות ולשיווי חובות – בהבדל הנצחי שבין האשה והגבר'.⁶⁸

⁶³ הנ"ל, 'דברי המועצה הזמנית', 23 ביוני 1948; חנה למדן, 'הוועדה לשירותים ציבוריים',

31 בינואר 1950: 'אם כי אינני בעלת השכלה יורדית'.

⁶⁴ אברהם גניחובסקי, **דבה"כ**, 26 ביוני 1951, עמ' 2092. וכן שאג, שם.

⁶⁵ דוד בן-גוריון, **דבה"כ**, 5 בספטמבר 1949, עמ' 1568.

⁶⁶ הנ"ל, **דבה"כ**, 16 בינואר 1950, עמ' 537. וראו להלן גם הדיון בחוק שירות הביטחון.

⁶⁷ הנ"ל, **דבה"כ**, 5 בספטמבר 1949, עמ' 1569.

⁶⁸ רחל כגן, **דבה"כ**, 16 בינואר 1950, עמ' 524.

אכן, לצד ההכרה באימהותן רווחה גם ההכרה העמוקה בתרומתן לעשייה חוץ-ביתית ובמיוחד לכלכלה. פרסיק, שנודעה גם כמו"לית רבת חשיבות, הצהירה: 'עבודת האשה בארץ נעשתה גורם מכריע בכל מקצועות החיים – גם בעבודה שכירה וגם בעבודה עצמאית חופשית'.⁶⁹ אמירה דומה הביעה אידלסון: 'עבודת נשים הביאה ברכה לארץ, היא מחזקת את המדינה [...] בלי עבודת נשים לא תוכל המדינה למלא את חובותיה ותפקידיה הרבים והחשובים'.⁷⁰ זו הייתה גם הערכתה של רזיאל-נאור: 'כל עבודה של אשה אינטלקטואלית, חקלאית, חרושת או מסחר [...] חשובה כפי שחשובה השפעתה בבית'.⁷¹

ואולם מהדיון על חוק מס הכנסה, ובייחוד מניסוח החוק, מתברר כי מאחר שחישוב המס של האישה לא נערך על ידה אלא על ידי בעלה, שהוסיף את הכנסתה על כנסתו, המס שנזקף לחובתה גדל. להערכת החוקרת נעמה טייטלבוים-קריא, 'נשים דרשו להשתתף השתתפות שוויונית בנטל [...] כפי שהן תבעו הכרה בזכויותיהן הלאומיות'.⁷² הח"כיות ראו בכך לא רק פגיעה בעצמאות האישה אלא אף הביעו חשש שזה יפגע ברצונה לעבוד במקצועה מחוץ לביתה. שמחוני הסבירה: 'לא נטלה המדינה שלנו על עצמה [...] לעודד את האשה על ידי הקלה במסים לצאת לעבודה, בהתחשב בהוצאות הריאליות שלה',⁷³ ואילו רזיאל-נאור רטנה: 'למרות הישגי האשה בארץ היא עדיין לא נחשבת "אישיות חשבונית"'.⁷⁴

עשייתה של האישה למען משפחתה, ובייחוד גידול הילדים, נתפסו בעיני הח"כים והח"כיות כעשייה שהיא בתחום האישה בלבד, ולא עשייה שמשותפת וממומנת על ידה ועל ידי בן זוגה גם יחד. ודוק, בחישוב משכורתה לא הובאו בחשבון ההוצאות בעבור שכירת מטפלת לילדים, והללו נתפסו כהוצאותיה בלבד, 'האשה קבלה יחס של "נספח" לבן זוגה, ולא

⁶⁹ שושנה פרסיק, דבה"כ, 26 ביוני 1950, עמ' 1853.

⁷⁰ בבה אידלסון, שם, עמ' 1855.

⁷¹ אסתר רזיאל-נאור, שם, עמ' 1856. וראו גם: מרגלית שילה, נשים בונות אומה: הפרופסיונליות העבריות 1918–1948, ירושלים 2020.

⁷² נעמה טייטלבוים-קריא, 'אישה בזכות עצמה: דיון מגדרי-חברתי בכנסת על הצעה לתיקון פקודת מס הכנסה, 1949', עיונים בתקומת ישראל, 27 (2017), עמ' 53.

⁷³ יהודית שמחוני, דבה"כ, 30 במאי 1950, עמ' 1536.

⁷⁴ אסתר רזיאל-נאור, דבה"כ, 26 ביוני 1950, עמ' 1853.

כעומדת בזכות עצמה.⁷⁵ באמצע המאה העשרים זו הייתה התפיסה הרווחת: הדאגה לילדים היא חובתה הבלעדית של האם. ואולם מקצת הח"כיות הסתייגו מעמדה זו בראותם באישה 'שותפה אקטיבית לבניין הלאום והאומה על כל היבטיו'.⁷⁶

כגן הצביעה על נקודת תורפה מרכזית ביחסה של החברה לאישה: היעדר הערכה ראויה ליכולותיה וראיית מכלול עשייתה כמובנת מאליה. היא הצביעה על הצורך בשינוי רדיקלי בכל הנוגע להתייחסות לנשים: 'טובת החברה וטובת המדינה דורשות שנדאג לכך שחלק זה של האוכלוסיה (דהיינו, מחציתה) ירגיש שאין הוא עושה רק את שמוטל עליו, אלא ידע שמעריכים את עבודתו ומכירים בחשיבותה [...] מקבלים את קורבנותיה כדבר המובן מאלי'.⁷⁷ היא הצביעה על ערכה המיוחד בעבור המהפכה הציונית: 'הנשים מהוות לא רק את מחצית האוכלוסיה, הן מהוות את גרעיני המשפחה, ואם נזניח אותן בתהליך המהפכה הנוכחית העוברת על משטר חיינו – נשלם בעד ההזנחה הזאת בגורל הדור הצעיר'.⁷⁸

השכלת האישה כצורך אישי-נשי ולאומי

להכרה בחשיבותה של האימהות להכנת הדור הצעיר למפעל בניין הארץ ולתרומתן של הנשים ליישוב הארץ חברה ההכרה בחיוניות השכלתן. הצורך בכך הוכר לא רק לנוכח זכותן כבנות אדם אלא בעיקר כצורך לאומי. מימון, שעמדה בראש משק הפועלות הגדול שהכשיר נערות צעירות לעבודה חקלאית, הצהירה: 'אנו מעונינים בהתפתחותה ובעצמאותה של האישה בארץ [...] לא נרצה לוותר על אלפי ורבבות נשים בישראל, היכולות להיות אזרחיות נאמנות וחשובות בעיצוב דמותה של מדינתנו'.⁷⁹ זו הייתה גם עמדתה של פרסיץ: 'עבודת האישה נעשתה גורם מכריע בכל מקצועות החיים'.⁸⁰

⁷⁵ טייטלבוים-קריא (לעיל, הערה 72), עמ' 52. וכן ראו: בבה אידלסון וחנה למדן, 'מועצת הפועלות לענין מס הכנסה', **דבר הפועלות**, מאי 1949, עמ' 104.

⁷⁶ טייטלבוים-קריא (לעיל, הערה 72), עמ' 53.

⁷⁷ רחל כגן, **דבה"כ**, 5 ביוני 1950, עמ' 1623.

⁷⁸ שם.

⁷⁹ עדה מימון, **דבה"כ**, 24 בינואר 1950, עמ' 640.

⁸⁰ שושנה פרסיץ, **דבה"כ**, 26 ביוני 1950, עמ' 1856.

הח"כיות נדרשו לא אחת לערכן של נשים לנוכח תרומתן לשדה העבודה מחוץ לבתיהן. הן הזכירו במיוחד את עבודתן החקלאית והדגישו כי הן רואות בכך לא רק הכרח לעצמן אלא גם הכרח למדינה.⁸¹ מאירסון, שרת העבודה שהובילה את חוק עבודת האישה בשנת 1952, בכנסת השנייה, ביקשה לחזק את מחויבות הנשים ליציאה לעבודה מתוך הבנה כי זו צריכה להיות 'צורך פנימי של הכרח ללכת לעבודה ולהשאר בעבודה',⁸² ואילו אילנית הצהירה: 'אנו נכנסנו לעבודה לא על ידי הבעל, בעצמנו סללנו את דרכנו בעבודה'.⁸³

פרסיץ, שעסקה כזכור בהוצאה לאור והייתה יזמית,⁸⁴ פירטה: המדינה זקוקה למקצועות הנשיים: חינוך, בריאות וסעד.⁸⁵ כדי לממש זאת הציעה כגן לייסד משרד ממשלתי שיקדיש תשומת לב מיוחדת לכך, כפי שעשו לדבריה מדינות אחרות. הצעתה לא באה לידי דיון כלל, אבל ההכרה בחיוניות השכלת הבנות לא רק בעבורן אלא בעבור הלאום כולו באה לידי ביטוי ברור בייחוד בדיונים בחוק העלאת גיל הנישואין.

מימון היא שהגישה הצעת חוק פרטית, 'תיקון חוק גיל הנישואין', שביקש להעלות אותו מגיל 15 ל-17.⁸⁶ הצעתה נוסחה בזו הלשון: 'לא יהיה אדם כשר לנישואין אלא אם מלאו לו 18 שנה, או שמלאו לו 17 שנה וניתנה הסכמת אחד ההורים או הסכמת אפוטרופוסו'.⁸⁷ שבועיים לאחר מכן הובא לכנסת תיקון פקודת החוק הפלילי, 1950, ומימון הודתה: 'מרוצה אני במקצת שגרמתי לכך שמשרד המשפטים הזדרז והביא סוף סוף הצעת חוק ובודאי אזכה תמורת זרוז זה לקצת "עולם הבא"'.⁸⁸ לדבריה, במציאות שהתגלתה לעיניה במחנות העולים נצפו אימהות בנות 13 ו-14. להבנתה, מציאות זו

⁸¹ פייגה אילנית, דבה"כ, 24 באוגוסט 1949, עמ' 1374.

⁸² גולדה מאיר, 'שתי כוונות לעבודת האשה' (1952), רחל כצנלסון-שזר (עורכת), עם פעמי הדור, א, ירושלים תשכ"ד, עמ' 252.

⁸³ בבה אידלסון, דבה"כ, 24 באוגוסט 1949, עמ' 1373.

⁸⁴ מוטי נייגר, מוציאים לאור כמתוכי תרבות: היסטוריה תרבותית של מאה שנות מ'לות עברית בישראל (1910-2010), ירושלים 2017, עמ' 153-254.

⁸⁵ רחל כגן, דבה"כ, 21 במרץ 1951, עמ' 1415.

⁸⁶ מרגלית שטרן (לעיל, הערה 33), עמ' 452-463.

⁸⁷ חוק גיל נישואין שקבע את גיל 16 לגיל מינימלי לנישואין נחקק ב-1 באוגוסט 1950.

⁸⁸ עדה מימון, 'נחוקק חוק נגד נשואי ילדים', דבר הפועלת, מרץ 1950, עמ' 37.

נובעת מהתפיסה כי 'ערכה של האשה אצל אלה (עולי ארצות האסלאם) כחפץ בבית [...] ידוע שאלה האימהות-הילדות אף ידיעת קרא וכתוב לא ניתנה להן'.⁸⁹ מימון ראתה בתופעה זו בעיה לאומית: 'הכזאת תהיה דמותה של מדינת ישראל הדמוקרטית? האם על עולי מרבד הקסמים לעצב את דמות חברתנו? מחובתנו לבער מבעוד מועד את הרע הזה מקרבנו'.⁹⁰

על הצורך בתיקון זה בחוק גיל הנישואין דנה ועידת הפועלות השישית, שנועדה כבר בקיץ 1949 (31 ביולי 1949 עד 4 באוגוסט 1949), בנסחה בקווים כלליים את מעמדה של האישה במדינת ישראל ובתובעה לאסור נישואין לפני גיל 17. שמחוני פרסמה כתבה בנושא מעל דפי 'דבר הפועלת' והסבירה כי גיל 17 מוצע לגיל מינימום, והוא למעשה 'קפיצה היסטורית בהתחשב עם חוקיה הקודמים של הארץ, אקלימה ואופיה החברתי-התרבותי של חלקים גדולים באוכלוסיה שלה'.⁹¹ היא טענה כי מטרת החוק לאפשר את חינוכה של הנערה ואת הצורך לטעת בה 'דרך חיים שיש בה תוכן ומטרות קונסטרוקטיביות – הכשרה מקצועית, רכישת השכלה ודעת – ולהקנות לה יחס אחראי לתפקיד של אימהות'.⁹² היא האמינה שחינוך והשכלה הם המפתח הראשון במעלה לקידום נשים בכל אשר תפנינה.⁹³

תרומת האישה לבניין הארץ ולהגנתה עד קום המדינה

בתגובה על הדרת נשות החזית הדתית מהשתתפות בכנסת הביעה נצר, חברת מפא"י, את עמדתה בדבר חשיבות פועלן של הנשים למפעל בניין הלאום: 'הצבור הדתי המאורגן יודע שבלי עזרתה הפעילה של האשה בחיים הציבוריים, המדיניים והכלכליים לא יושלם בנין המדינה'.⁹⁴ זו הייתה גם עמדת בן-גוריון, שהדגיש: 'האשה היתה שותפה שוות זכויות בציונות ובבניין היישוב, וסבר כי אין להבין את תקומת מדינת ישראל 'בלי ידיעת ההתישבות

⁸⁹ הנ"ל, דבה"כ, 24 בינואר 1950, עמ' 649.

⁹⁰ שם, עמ' 640. דבריה של מימון עוררו את חמתו של אליהו אלישר, והוא טען: 'לא נורא אם כולנו נהפוך לעדות המזרח', דבה"כ, 30 בינואר 1950, עמ' 659. בדבריה היא נדרשה להיבטים נוספים של האישה בהצעתה, והם יידונו במקום אחר.

⁹¹ יהודית שמחוני, 'מן הכנסת: חוק גיל הנישואין', דבר הפועלת, יוני 1950, עמ' 139.

⁹² שם.

⁹³ הנ"ל, דבה"כ, 30 באוגוסט 1949, עמ' 1451.

⁹⁴ דבורה נצר, דבה"כ, 6 במרץ 1951, עמ' 1280.

החדשה בשלושת הדורות האחרונים.⁹⁵ הוא ציין במיוחד את השתתפותן של נשות העלייה הראשונה בכל מערכות החיים: 'בלי גבורת האשה העברית לא היו מושבות אלה (פתח תקווה, חדרה, מטולה) עומדות במערכה הקשה נגד פגעי אדם ופגעי הטבע',⁹⁶ והסיק: 'בלי שיתוף האשה לא נבנה, לא נפריח השממה ולא נקיים הביטחון'.⁹⁷

תרומתן של הנשים ניכרה לא רק בבניין המושבות אלא אף בהגנה עליהן. מימון הצביעה על כך, 'אין יישוב שלא יהיו ניכרים בו מאמציה וכוח יצירתה של האשה',⁹⁸ והעלתה על נס את תלמידותיה במשק הפועלות עיינות, שלא נטשו את מקומן כשהערבים התנפלו על יישובן.⁹⁹ רזיאל-נאור הצביעה על גבורתן של שרה גיבורת ניל", מגינות תל חי, חביבה רייק וחנה סנש, שינקו לדבריה את עוז רוחן מגיבורות התנ"ך.¹⁰⁰ שמחוני ציינה גם את לוחמות הגטו,¹⁰¹ ואילו נתן ילין-מור, שהיה ממנהיגי לח"י, התייחס ביחוד לחברות שסייעו רבות לניצחון חבריהן,¹⁰² ויעקב ריפטין, חבר מפ"ם, נדרש לתרומתן של בנות היישוב בהגנה.¹⁰³

חיים הררי ושושנה פרסיץ העלו על נס את בנות הציונות הדתית שנלחמו בגוש עציון.¹⁰⁴ פרסיץ כינתה אותן 'קדושות [...] שהגנו על כבוד ישראל

⁹⁵ דוד בן-גוריון, **דבה"כ**, 3 ביולי 1950, עמ' 2035. על יחסו של דוד בן-גוריון לאימהות ראו: Lilach Rosenberg-Friedman, 'David Ben-Gurion and the "Demographic Threat: His Dualistic Approach to Natalism", 1936 – 1963', *Middle Eastern Studies* (2015), pp. 1–19

⁹⁶ דוד בן-גוריון, **דבה"כ**, 5 במרץ 1951, עמ' 1246.

⁹⁷ הנ"ל, **דבה"כ**, 5 בספטמבר 1949, עמ' 1570.

⁹⁸ עדה מימון, **דבה"כ**, 5 בספטמבר 1950, עמ' 1560.

⁹⁹ הנ"ל, **דבה"כ**, 6 במרץ 1951, עמ' 1265.

¹⁰⁰ אסתר רזיאל-נאור, **דבה"כ**, 6 במרץ 1951, עמ' 1256.

¹⁰¹ יהודית שמחוני, **דבה"כ**, 30 באוגוסט 1949, עמ' 1451. שמחוני הוסיפה גם את שמותיהן של ברכה פולד ואביגיל מנווה שאנן, שנפלו במלחמת השחרור.

¹⁰² נתן ילין-מור, **דבה"כ**, 6 במרץ 1951, עמ' 1276.

¹⁰³ יעקב ריפטין, **דבה"כ**, 29 באוגוסט 1949, עמ' 1439.

¹⁰⁴ חיים הררי, **דבה"כ**, 30 באוגוסט 1949, עמ' 1448. על גיבורות גוש עציון ראו: לילך רוזנברג-פרידמן, **מהפכניות בעל כורחן: נשים ומגדר בציונות הדתית בתקופת היישוב**, ירושלים 2005, עמ' 303–306.

במלחמת השחרור.¹⁰⁵ אילנית נדרשה לגיבורה נוספת משורות המגזר הדתי, אילה טננבאום מקבוצת ההכשרה של הפועל המזרחי, שנפגעה מירי השוטרים הבריטיים במצעד עין החורש.¹⁰⁶ היא הזכירה גם את נפילת העיר העתיקה בירושלים בציינה: 'לו היתה העיר העתיקה מסוגלה להתגונן [גם בעזרת נשים] כמו נגבה, כמו גשר וכמו הרבה נקודות אחרות בארץ, אולי לא היו בתים אלה מפוצצים, ולא היה גירוש כולל של יהודים מן העיר העתיקה'.¹⁰⁷ בסיום דבריה הוסיפה הצהרה מעין דתית: 'של נעליך בפני קודש קודשים של הגבורה האנושית המופלאה הזאת!'¹⁰⁸

טברסקי ראתה בשירות הנשים בצבא 'שאלה גורלית כל כך לנשים בארץ ולחברות הכנסת גם יחד'.¹⁰⁹ נצר ראתה בכך סעיף חשוב בסוגית מקומה של האישה בתחייה הלאומית. לדבריה: 'אנו לחמנו ולוחמות בעד חובות וזכויות שוות לגבר ולאשה, ולא בתביעות האשה את השוויון בשרות הצבא התחילה מלחמתנו, אלא בתביעות חלקנו בבנין הארץ, בתחיית העם'.¹¹⁰ אידלסון הסבירה כי חיובן של נשים לשרת בצבא לא ניזום כדי לממש שוויון זכויות אלא מעל לכול נבע מדאגה לשוויון חובות.¹¹¹

זו הייתה גם עמדתה של אידלסון, שהכריזה: 'תבענו לעצמנו חובות לפני זכויות'¹¹² והצביעה על הצורך 'לאמן את הנשים שיוכלו ברגע של הכרח לעמוד במערכה, לשאת נשק'.¹¹³ גם כגן עמדה על הצורך להכין את הנערות לאפשרות שתדענה להגן על חייהן ועל כבודן.¹¹⁴ מימון, שראתה בהתיישבות החקלאית את גולת הכותרת של היישוב, הגיבה על התוכנית שהגה בעת זו

¹⁰⁵ שושנה פרסיק, דבה"כ, 6 במרץ 1951, עמ' 1263.

¹⁰⁶ פייגה אילנית, דבה"כ, 6 במרץ 1951, עמ' 1272. האירוע התרחש בנובמבר 1945 לרגל

בואה של אוניית מעפילים בלתי לגליים. באירוע נהרגו שמונה, ובהם אישה אחת, אילה.

¹⁰⁷ שם. על שמות הנערות שנפלו היא הוסיפה את עצורי עתלית, מוליכות השירות

לירושלים וחברות המשקים הנצורים. ראו: הנ"ל, 'חברות הכנסת על מעמד האשה

בהגנת המולדת', דבר הפועלת, מרץ 1951, עמ' 42.

¹⁰⁸ שם, דבה"כ.

¹⁰⁹ ז'ניה טברסקי, שם, עמ' 1268.

¹¹⁰ דבורה נצר, שם, עמ' 1280.

¹¹¹ בבה אידלסון, דבה"כ, 8 בפברואר 1950, עמ' 750.

¹¹² הנ"ל, דבה"כ, 16 בינואר 1950, עמ' 516.

¹¹³ שם, עמ' 517.

¹¹⁴ רחל כגן, דבה"כ, 1 בספטמבר 1949, עמ' 1519.

דוד בן-גוריון, שהציע שהשירות הצבאי יכלול גם סיוע של החיילים והחיילות ליישובים החקלאיים. לטענתה, השירות הצבאי והלאומי 'זוהי מצוות בראשית המוטלת עלינו [...] מצות עשה שהזמן גרמן, שגם נשים אינן פטורות מהן [...] [ובכך] חשיבות מיוחדת במיוחד בשביל האשה'.¹¹⁵

תרומות ייחודיות של נשים

אף שלנשות המדינה היה ייצוג קטן כל כך בכנסת, הנהגת המדינה ציפתה שהן תמלאנה תפקיד אקטיבי, בדומה לגברים, בבניין האומה. בן-גוריון הכריז על כך בבהירות: 'הצבור שלנו מתחיל להבין יותר ויותר שבתקופה זו חייבים כל איש ואשה בישראל לראות עצמם כנתבעים [...]'.¹¹⁶

א. מדיניות הקיצוב

בראש רשימת התרומות הייחודיות של נשות הארץ הוזכרה תרומתן למדיניות הקיצוב, ה'צנע'.¹¹⁷ תוכנית הקיצוב שהוטלה על אזרחי המדינה בישיבת הממשלה הנבחרת הראשונה, ב-26 באפריל 1949, נידונה במליאה כבר למחרת. הח'כיות הצביעו בגאווה על העובדה שבראש המערכה הזו ניצבו נשות המדינה – עקרות הבית.¹¹⁸ כגן הצהירה: 'הן הצבא שעמד בכל המעמסה הכבדה שהטילה עליו שיטת הצנע'.¹¹⁹ שמחוני הסבירה כי למען תהליך קליטת העלייה החברה נתבעת ל'זיתורים, קורבנות ושידוד מערכות [...] ובייחוד] האשה עקרת הבית [...] בלי להגזים בדבר. נדמה לי שכל ענין יכול לקום וליפול לפי יחסה של עקרת הבית אליו'.¹²⁰ עמיתתה למפלגה אידלסון הדגישה כי לנשים כושר מיוחד: 'הן] למדו לסבול למען הענין החשוב'.¹²¹

¹¹⁵ עדה מימון, דבה"כ, 5 בספטמבר 1949, עמ' 1560.

¹¹⁶ דוד בן-גוריון, דבה"כ, 1 בינואר 1951, עמ' 656.

¹¹⁷ אורית רוזין, חובת האהבה הקשה: יחיד וקולקטיב בישראל בשנות החמישים, תל אביב תשס"ח, עמ' 21–56.

¹¹⁸ רוזין, שם, עמ' 25, מבהירה כי כל הנשים, העובדות מחוץ לביתן ועקרות הבית שעבודתן היא בביתן, ניהלו את בתיהן.

¹¹⁹ רחל כגן, דבה"כ, 16 בנובמבר 1949, עמ' 77.

¹²⁰ הנ"ל, דבה"כ, 27 באפריל 1949, עמ' 416.

¹²¹ בבה אידלסון, דבה"כ, 7 באוגוסט 1950, עמ' 2477.

בכל הנוגע לניהול הצנע יש לשאול את פי הנשים, סברה כגן.¹²² ואומנם בן-גוריון הצהיר: 'מקימים ועדה שתהיה מורכבת מהסקטור הפרטי, בעלי המלאכה, ארגוני נשים ועוד שיבדקו את צו הקיצוב ויציעו המלצות תוך שבועיים'.¹²³ ואולם הנשים לא שותפו בניהול המערכה, וכגן התריעה על כך: 'הרגל רע הוא ששוכחים את האשה בקביעת הנהלות'.¹²⁴ הערכה זו עולה גם מדבריה של אורית רוזין, חוקרת תקופת הצנע, שפסקה כך: 'הנשים סבלו ביותר מהעובדה שקולן לא נשמע והן היו משוללות השפעה בנושאים שבתחומי המומחיות שלהן'.¹²⁵

ב. קליטת עלייה

כגן ציינה גם את העשייה יוצאת הדופן של הנשים בארץ בקליטת העלייה.¹²⁶ היא השוותה את מבצע הקליטה שהתרחש בארץ למבצעים מעין אלה שהתרחשו בעולם הגדול וסיפרה כי בכינוס הסוציאליסטי הבין-לאומי שהשתתפה בו עם רעותה דבורה נצר התמלאה גאווה בהישגי המדינה כששמעה 'שבמחנות באירופה ישנם עוד חצי מיליון איש (פליטים), ואותם אין 48 אומות יכולות לקלוט'.¹²⁷ הח"כיות שהיו פעילות בארגוני הנשים למיניהם זקפו הישגים אלה לעבודתם היעילה והחשובה של הארגונים. דרורי הצביעה על הפעילות המבורכת של ארגון נשות מפלגתה מפ"ם במעברות ובשכונות בירושלים, הדגישה כי זו הביאה לידי פריחת הילדים, וציינה: 'לנשים כשרון גדול בעניני ארגון'.¹²⁸ היא גם שיבחה את עבודת חברותיה בהכוונת העולות לחדרי הלידה בבתי החולים כדי להבטיח את בריאותן ואת בריאות עולליהן.¹²⁹

¹²² ש.ם.

¹²³ דוד בן-גוריון, **דבה"כ**, 8 באוגוסט 1950, עמ' 2503.

¹²⁴ רחל כגן, **דבה"כ**, 2 בינואר 1951, עמ' 666.

¹²⁵ רוזין (לעיל, הערה 118), עמ' 109.

¹²⁶ פנינה מורג-טלמון, 'רשתות נשים: ראייה חדשה של מחקרי קליטה שנעשו בישראל בראשית שנות החמישים', פנינה מורג-טלמון ויעל עצמון (עורכות), **נשים מהגרות בישראל**, ירושלים תשע"ג, עמ' 175–185.

¹²⁷ רחל כגן, **דבה"כ**, 11 בדצמבר 1950, עמ' 419.

¹²⁸ חסיה דרורי, **דבה"כ**, 2 בינואר 1951, עמ' 666.

¹²⁹ הנ"ל, **דבה"כ**, 11 בדצמבר 1950, עמ' 417. בוועדה לשירותים ציבוריים, 7 בנובמבר 1950, הסבירה רופאת הילדים ד"ר הופרט כי מועצת הפועלות הבטיחה לפעול בעשרים וארבע מעברות, ויצ"ו בשמונה עד עשר מעברות, נשות הפועל המזרחי בשתיים עשרה עד ארבע

בצד השבחים הן היו חלוקות בדעתן למי מארגוני הנשים שפעלו עד כה יש לזקוף את מרבית ההישגים. אילנית פסקה: 'כל מה שהושג בארצנו הושג קודם כל הודות לעמלו ומאבקו של צבור הפועלים החלוצי'.¹³⁰ לעומתה התריעה פרסיץ כנגד התעלמות חוגי הפועלים מהעשייה של המגזר האזרחי. לדבריה, הם שוכחים את 'כל מה שהציבור של הציונים הכלליים עשה בשביל המדינה ובשביל קליטת העליה'.¹³¹

הילדים ואימותיהם ששוכנו במעברות עמדו באחד המוקדים החשובים של תשומת ליבן של חברות הכנסת. דאגה זו הייתה משותפת לחברות הקואליציה והאופוזיציה גם יחד. הן יזמו בקורים במעברות כדי לבחון מקרוב את הנעשה בהן ולהציע כיצד ראוי לתקן המצב.¹³² הטרידה אותן במיוחד שאלת מגוריהם של העולים, ופרסיץ התריעה על כך.¹³³ היא אף הציעה להעבירם ממחנות העולים ולשכנם ביישובים שנטשה האוכלוסייה הערבית. היא הזהירה מפני הסכנה שבהתהוות גטאות של עולים שבהם 'החומר האנושי המופלא יהפך לחומר מחריב ומהרס'.¹³⁴ אידלסון הצביעה על הצורך הדחוף של 'בניית בית לאדם, בית שיפסיק את סבלו במחנות, בהם אנשים חיים בצוותא ללא אפשרות של חיי משפחה נבדלים'.¹³⁵ נצר הודתה: 'מצב הבריאות של הילדים אינו נותן מנוח'.¹³⁶

במאי 1949 התריעה פרסיץ על התפשטות מחלות מעיים בקרבם ובייחוד על תפוצתה של הדיזנטריה, שהפילה חללים רבים בקרב הפעוטות,¹³⁷ ואילו כגן האשימה את שר הבריאות משה שפירא מהחזית הדתית שאינו מתקצב את

עשרה מעברות, ונשות הציונים הכלליים ונשות בית יעקב אף הן תטפלנה במספר לא נקוב של מעברות.

¹³⁰ פייגה אילנית, **דבה"כ**, 8 במאי 1950, עמ' 1319. ראוי לציין כי ארגון ויצ"ו הרבה לתמוך במועצת הפועלות. ראו: אסתר כרמל-חכים, **שלהבת ירוקה: חנה מיזל – מפעל חיים**, רמת אפעל תשס"ח.

¹³¹ שושנה פרסיץ, **דבה"כ**, 7 באוגוסט 1950, עמ' 2474.

¹³² ראו דיון מעמיק בנידון: **דבה"כ**, 13 בדצמבר 1950, עמ' 488–496.

¹³³ שושנה פרסיץ, **דבה"כ**, 20 בנובמבר 1950, עמ' 262.

¹³⁴ הנ"ל, **דבה"כ**, 2 במאי 1949, עמ' 441.

¹³⁵ בבה אידלסון, **דבה"כ**, 1 ביוני 1949, עמ' 622.

¹³⁶ דבורה נצר, **דבה"כ**, 23 במאי 1949.

¹³⁷ שושנה פרסיץ, **דבה"כ**, 2 במאי 1949.

שירותי הבריאות במחנות העולים.¹³⁸ בריאותם של העולים במחנות ובמעברות עורר את תשומת ליבן של הח"כיות גם למצבן של האחיות שנשאו בנטל הקשה. בוועדה לשירותים ציבוריים, שכיהנו בה שלוש ח"כיות,¹³⁹ הן התריעו חזר ושנה על משכורתיהן הנמוכות של האחיות,¹⁴⁰ על קשיי התחבורה שלהן ועל היעדר תנאי עבודה נאותים בעבורן במעברות. הן גם העלו מגוון הצעות כיצד לשלב את עבודת האחיות במסגרת השירות הצבאי.

ג. חינוך ותרבות

מעל דפי 'דבר הפועלת' הגדירה שמחוני באורח מקורי את ערכו המיוחד של הלימוד בעבור העם היהודי: 'במשך דורות של גלותנו, ששללה מאתנו את המסגרת המדינית המאפשרת חיים לאומיים, למדנו לראות בערכי רוח הנקנים על ידי לימוד וחינוך, ערובה להמשך קיומנו הלאומי'.¹⁴¹ לדבריה, החברה היהודית ראתה בחינוך את נשק המגן שלה מפני אויביה, ואילו בארץ, לנוכח מפגשה עם הגלויות ועם מסורות מכל רחבי תבל, על החברה לעצב את צביונה המתחדש באמצעות החינוך. לכן הוויכוח על אופיו של החינוך 'מן הטבע שיהיה לאחד הויכוחים החמורים, המבליטים את השוני החברתי והפוליטי שבמבנה ישובנו'. ויכוח זה עמעם את ההישגים שהושגו בבניין המערכת החדשה ועורר כמעט מדי שבוע ויכוחים שהמעיסו את הישיגה החינוכיים של המדינה.

דאגתן המובהקת של הח"כיות לילדי האומה ולעיצוב פניה באה לידי ביטוי מיוחד בדיונים על מערכת החינוך. מנכ"ל משרד החינוך ברוך בן-יהודה, שהיה שנים רבות מנהלה של גימנסיה הרצליה, ביקש שהחוק הראשון שיעבור בכנסת יהיה חוק חינוך חובה חינוכי.¹⁴² פרסיק, שעמדה אז בראש ועדת החינוך, הציגה במליאה את החוק החדש במילים אלה: 'אינני יכולה שלא לברך קודם כל על הנסים ועל התשועות [...] על ביעור הבערות מתוכנו'.¹⁴³

¹³⁸ רחל כגן, דבה"כ, 23 במאי 1949.

¹³⁹ הח"כיות חברות הוועדה לשירותים ציבוריים היו דרורי, נצר ולמדן.

¹⁴⁰ שושנה פרסיק, דבה"כ, 23 במאי 1949, עמ' 554.

¹⁴¹ יהודית שמחוני, 'הדיונים על החינוך', דבר הפועלת, יוני 1950, עמ' 138.

¹⁴² ברוך בן-יהודה, פרוטוקול ועדת החינוך, 27 באפריל 1949.

¹⁴³ שושנה פרסיק, דבה"כ, 6 בספטמבר 1949, עמ' 1586.

נצר הדגישה כי חוק חינוך זה הוא 'היחיד בעולם' שמוחל גם על גן הילדים.¹⁴⁴ ואולם עם חקיקתו בפועל לא נכללו בחוק בני 3–5.

לנוכח מגבלות התקציב התעכב יישום החוק, ועיכובו גרר את מחאתה של אילנית: 'איתור על הגן הוא ויתור על ערכים יסודיים ביותר [...] יכול להביא הרס שלעיתים קשה לתקן אותו'.¹⁴⁵ פרסיץ הצביעה על חשיבות הגנים לתהליך הקליטה בארץ והסבירה: 'גן הילדים אצלנו אינו רק מוסד חינוכי סוציאלי בלבד [...] כי אם כור ההיתוך מבחינה לשונית-תרבותית [...] הכלי האחד והיחיד להקניית לשוננו'.¹⁴⁶ רזיאל-נאור עמדה גם היא על כוחו של הגן לשמש 'כור ההיתוך, שאליו יוטלו כל הרכים, יוצאי ארצות, גלויות, תרבויות ובליל לשונות. ובתוך אותו מספר שנים שהילדים שוהים בין כתלי הגן, יעוצב הדור החדש'.¹⁴⁷ לעומתן הדגישה כגן את חשיבות הגן כאמצעי לטיפוח בריאות הטף ולהבטחת תזונתו.¹⁴⁸ על חשיבות הגן בעבור האם העובדת העירה נצר: 'הגן הוא הכרח לנו, הוא לנו צו החיים, צו החיים של האם העובדת'.¹⁴⁹

מחלוקת רבתי התעוררה בכנסת בנוגע לסוגיית קיומם של ארבעת זרמי החינוך שפעלו בארץ החל מתקופת המנדט: הכללי, העובדים, הדתי והחרדי.¹⁵⁰ הח"כיות מתנועת הפועלות צידדו בזרם העובדים הכללי, ואילו שלוש הח"כיות מטעם החוגים האזרחיים הביעו אחדות דעים בהתנגדותן לריבוי הזרמים וראו בו פגיעה תרבותית ובזבוז משאבי וכספי ציבור. הן הביעו משאלה שבארץ ייכון בית ספר אחיד לכל ילדי ישראל. רזיאל-נאור, שהייתה כזכור מורה במקצועה, תהתה: 'ומה יהיה טבעי יותר מאשר בית

¹⁴⁴ דבורה נצר, 'חוק לימוד חובה בהגשמתו', **דבר הפועלת**, יולי 1950, עמ' 167.

¹⁴⁵ פייגה אילנית, **דבה"כ**, 27 ביולי 1949, עמ' 1144.

¹⁴⁶ שושנה פרסיץ, פרוטוקול ועדת החינוך, 20 ביולי 1949. על הגן כמקנה את הדבור העברי ראו: צביה ולדן וצפורה שחורי-רובין, **לא מבטן אלא מגן: תרומת גן הילדים וגננות להתחדשות העברית כשפת אם תרנ"ט-תרצ"ו**, באר שבע תשע"ח.

¹⁴⁷ אסתר רזיאל-נאור, **דבה"כ**, 6 בספטמבר 1949, עמ' 1588.

¹⁴⁸ רחל כגן, שם, עמ' 1590.

¹⁴⁹ דבורה נצר, **דבה"כ**, 27 ביולי 1949, עמ' 1148.

¹⁵⁰ על התהוות הזרמים ראו: שמעון רשף ויובל דרור, **החינוך העברי בימי הבית הלאומי 1919–1948**, ירושלים תשנ"ט, עמ' 17–47.

ספר אחיד לכל ילדי העם הזה [...] שיחנכו אותם ברוח העם ושילמדו אותם את האהבה לכל בני עמם ונאמנות לכל מולדתם.¹⁵¹

ועוד על התפיסה המורכבת של האישה: חוק שירות ביטחון

חוק שירות ביטחון, בדומה לחוק החינוך, נתפס כחוק שיעצב 'במידה לא מעטה את דמות אומתנו העתיקה המתחדשת בארצנו'.¹⁵² כידוע, שירות חובה צבאי לנשים היה ייחודי למדינת ישראל. החוק נידון בכנסת הראשונה בשלוש פעימות: בספטמבר 1949 נקבע כי נשים בנות 18 עד 26 תשרתנה שנה בלבד, אולם ניתן פטור לנשים נשואות, לאימהות ולנשים דתיות.¹⁵³ בינואר 1950 הוארך שירות הנשים לשנתיים והשווה למשך שירות הגברים. במרץ 1951 שוב נידונה האפשרות שנשים דתיות תהיינה פטורות משירות צבאי, אך הוצע שתשרתנה שירות לאומי. לדברי בן-גוריון: 'מהי ההצדקה שבחורה דתית תהיה פטורה גם משרות זה [...] מדוע לא תעשה שרותה במעברה? במשק החקלאי? בטיפול בילדי עולים? יש חשש שתלון במחנה? לא תלון במחנה, אלא בביתה'.¹⁵⁴ ראוי להדגיש כי למרות ההבדלים הניכרים ביישום החוק על נשים לעומת גברים, ויותר מכול, הגם שתפקידי הנשים בצבא היו שונים במידה רבה מתפקידי הגברים, החוק נתפס כמבטא את מעמדן השוויוני של הנשים בחברה הישראלית.¹⁵⁵

הדיונים הלוהטים המרובים בנושא, שהיה מי שראה בהם את '[ה]ויכוח החמור ביותר שהיה עד כה בבית הזה',¹⁵⁶ חשפו מזווית נוספת את התפיסה המורכבת של האישה ואת התפיסה הדומיננטית שרווחה בחברה הדתית,

¹⁵¹ אסתר רזיאל-נאור, **דבה"כ**, 20 ביולי 1949, עמ' 1098.

¹⁵² דוד בן-גוריון, **דבה"כ**, 8 בנובמבר 1949, עמ' 13.

¹⁵³ בבה אידלסון, 'מדברי חברות הכנסת', **דבר הפועלת**, פברואר 1950.

¹⁵⁴ דוד בן-גוריון, **דבה"כ**, 5 במרץ 1951, עמ' 1247. מטרתו הייתה לתקן שתי 'עוולות': למנוע רמאות של צעירות שהתחזו לדתיות וכן להימנע מאי-שוויון בין דתיות לשאינן דתיות, שם, עמ' 1244. פרסיץ הצהירה: 'שקר וזיוף לא יקומו בישראל', **דבה"כ**, 6 במרץ 1951, עמ' 1263.

¹⁵⁵ רימלט (לעיל, הערה 48), עמ' 135. על אופיו המגדרי של צה"ל ביובל הראשון של המדינה ראו: אורנה ששון-לוי, **זהויות במדים: גבריות ונשיות בצבא הישראלי**, ירושלים תשס"ו, עמ' 40-48.

¹⁵⁶ חיים בן אשר, **דבה"כ**, 6 במרץ 1951, עמ' 1277.

שדחתה לחלוטין את ראיית האישה כשווה לגבר.¹⁵⁷ חוק זה היה מוקד לדיונים ארוכים במיוחד עם החזית הדתית, שהתנגדה לו בכל מאודה.¹⁵⁸ חברי אגודת ישראל חששו יותר מכול שהשירות הצבאי של הנשים יעניק גושפנקה לתפיסה השוויונית של האישה, וקלמן כהנא מנהיגם טען כי חיוב נשים בשירות הצבאי אינו אלא אמצעי להוכיח את שוויון הנשים לגברים.¹⁵⁹ להבנתו, רצונן של נשים להיות כגברים הוא מעוות בכול מכול כול. עם זאת לפי תפיסתו אין באמירה זו משום קיפוח של המגדר הנשי או פגיעה בו, והוא אף הצהיר כי האמירה שתורת ישראל מפלה נשים אינה אלא עלילת שווא.¹⁶⁰

לדברי חברו לתנועה הרב יצחק מאיר לזין, 'עובדה היא שגבר ואשה הם בעלי תכונות שונות בתכלית, אך איוולת היא להתעלם מעובדה אלמנטרית זו'.¹⁶¹ לדידם, השאיפה לשוויון זרה ליהדות, פוגעת בחיי המשפחה ומחבלת בהם. תנא דמסייע לדבריו מצא בדברי סגנית שר ההגנה של ארצות הברית אנה רוזנברג, שטענה שלא נחוץ לגייס נשים אלא לצורך צבאי דחוף.¹⁶² נימוק זה עורר את לעגה של מימון, והיא ציינה בעוקצנות: 'טוב שלעת עתה יש אשה אחת במועצת גדולי התורה'.¹⁶³ את הטענה, שאף היא הועלתה, כי שירות נשים בצבא מנוגד להלכה, דחו באופן חד-משמעי רזיאל-נאור ומימון, שתיהן שומרות מצוות ובעלות ידע בהלכה. רזיאל-נאור הסבירה כי צבא ישראל עסוק במלחמת מצווה, וכידוע גם חתן וכלה מצווים לצאת לשם כך מחופתם, ואילו מימון הזכירה למנהיגים הדתיים שלפני שלושה עשורים הם טענו שחל איסור על נשים לבחור לאספת הנבחרים, ועתה הם מכהנים

¹⁵⁷ 'חברות הכנסת על מעמד האשה בהגנת המולדת', **דבר הפועלת**, מרץ 1951, עמ' 43.

¹⁵⁸ שלא כעמדה האחידה שבאה לידי ביטוי בדיונים בכנסת, באותו מועד פרסם הקיבוץ הדתי גילוי דעת בעד גיוס בנות לצבא.

¹⁵⁹ קלמן כהנא, **דבה"כ**, 29 באוגוסט 1949. טענת כהנא זכתה לגיבוי של ברוך אייזנשטדט, איש מפא"י, שראה בשירות הצבאי של הבנות חלק מתהליך שחרור האישה. **דבה"כ**, 6 במרץ 1951, עמ' 1262.

¹⁶⁰ כהנא, שם.

¹⁶¹ הרב יצחק מאיר לזין, שם, עמ' 1445.

¹⁶² הנ"ל, **דבה"כ**, 5 במרץ 1951, עמ' 1247.

¹⁶³ עדה מימון, **דבה"כ**, 6 במרץ 1951, עמ' 1266. ראו גם מרגלית שטרן (לעיל, הערה 33), עמ' 452-450.

בכנסת גם בזכות קולותיהן של הבוחרות ממפלגתם.¹⁶⁴ במילים אחרות, מדבריה השתמע כי הם מפרשים את ההלכה בהתאם למדיניותם.

נימוקים נוספים כנגד השירות הצבאי העלו הרב שאג והרב מימון, שטענו כי שירות זה יביא לידי הרס המשפחה, הנוער, המדינה והעם,¹⁶⁵ ואילו זרח ורהפטיג הביע את חששו כי המסגרת הצבאית תפגע ביכולתן הנפשית של הצעירות ובתפקידן העתידי כאימהות: 'אנו מתנגדים לכך בהחלט שהאשה תמצא במסגרת צבאית, כי המסגרת הצבאית אינה מתאימה לפי דעתנו לבחורה'.¹⁶⁶ המרצע יצא מן השק. ההתנגדות לא נבעה מטעם דתי אלא מהערכה תרבותית שהמסגרת הצבאית אינה מתאימה לטיבה המיוחד של האישה, שלהבנת לזין אין למדוד אותה כפי שנמדד הגבר.

עמדתו עוררה את תימהונה של מאירסון, שהשתתפה בוויכוח ותהתה בקול: 'לא חשבנו כי בכנסת של מדינת ישראל ינסה מישהו ללמד את האשה בארץ מהו מקומה, ולזהות צניעות, מוסר, טעם טוב וכל המידות הטובות – דוקא עם אותה האשה [...] היושבת בבית'.¹⁶⁷ היא חידדה את דבריה ושאלה: 'האם יעזו להטיל שמץ של ספק בצניעות, במוסר, בנאמנות ובטוהר של ראשונות תנועת "ההגנה" ו"השומר" בארץ הזאת?'¹⁶⁸ הפתעתה של מאיר מפתיעה. ודאי הייתה ערה לעמדת החזית הדתית, שפסלה שותפות של נשים ברשימתה לכנסת.

כמה מהח"כיות נזעקו כנגד הקטנת דמות האישה על ידי עמיתיהן הדתיים. שמחוני הטיחה בהם כי בגישתם הם מפגינים אפוטרופסות כלפי הנשים הדתיות. לדבריה: 'אולי אחד הדברים הבולטים והפוגעים בנו – חברות

¹⁶⁴ עדה מימון, **דבה"כ**, 5 בספטמבר 1949, עמ' 1560. זו הייתה גם עמדת בן-גוריון, **דבה"כ**, 14 בפברואר 1951, עמ' 1100.

¹⁶⁵ אהרן יעקב גרינברג, ח"כ מטעם הפועל המזרחי, העלה נימוק נוסף: שירות הביטחון ירתיע יהודים מעלייה לארץ. **דבה"כ**, 8 בספטמבר 1949, עמ' 1609.

¹⁶⁶ לעומת זאת הקיבוץ הדתי התנגד לפטור על בסיס דת, ובגילוי דעת נכתב כך: 'הציבור הדתי המאורגן יודע שבלי עזרתה הפעילה של האשה בחיים הציבוריים, המדיניים הכלכליים לא יושלם בנין המדינה, ושיתוף האשה בהם הוא אחד מהישגי הדור' (זרח ורהפטיג, **דבה"כ**, 6 במרץ 1951, עמ' 1268).

¹⁶⁷ 'חברות הכנסת על מעמד האישה בהגנת המולדת', **דבר הפועלת**, מרץ 1951, עמ' 39.

¹⁶⁸ שם.

הכנסת – היא שחברה מן החזית הדתית איננה יושבת כאן.¹⁶⁹ ואילו למדן התריסה בבוטות: 'תנו להן (לצעירות הדתיות) להיות אחראיות לעצמן',¹⁷⁰ וטברסקי חיזקה את דבריהן ושאלה כיצד הם מעיזים לדבר בשם הנשים.¹⁷¹ בגישת הח"כים הדתיים ראתה רזיאל-נאור פגיעה בצעירות הדתיות, שמייחסים להן חולשה וחוסר אחריות.¹⁷² זו הייתה גם עמדת כגן, שהבהירה כי העלאת חשש לשמירת מוסריות הצעירות פוגעת בייחוד בנערות הדתיות, שחונכו לאיפוק.¹⁷³ הוויכוח הנוקב חשף את תפיסת התדמית הנשית של יצור חלש שהגברים באים לגונן עליו.

באופן פרדוקסלי, הח"כיות עצמן ראו דווקא במסגרת הצבאית אמצעי לחיזוק הנערות. הן ראו בשירות הצבאי סולם שמקדם את מאפייני האזרחיות של המתגייסות, כלשונה של אידלסון: 'אל נשלול מהנשים דברים אשר יוצרים את דמותן כאזרחיות של מדינת ישראל, ודמות זו תיוצר על ידי עבודה חקלאית, על ידי אימונים ועל ידי שירות ומשמעת'.¹⁷⁴ האזרחית האולטימטיבית נתפסה זו שעוסקת בחקלאות או בשירות ביטחוני.¹⁷⁵ רזיאל-נאור הצביעה על האופן שבו הצבא תורם לעיצוב הנשים המשרתות בו ונדרשה בדבריה לצעירות שהתגייסו לצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה.¹⁷⁶ היא גם הצביעה על המהפכה שהתרחשה בקרב הנשים העבריות

¹⁶⁹ יהודית שמחוני, **דבה"כ**, 29 בספטמבר 1949, עמ' 1450.

¹⁷⁰ חנה למדן, **דבה"כ**, 16 בינואר 1950, עמ' 523. עדה מימון הצהירה: 'אין אנו מכירות ברשותו של מישהו להתיר או לאסור לא חובות ולא זכויות לגבי האשה' (**דבה"כ**, 5 בספטמבר 1949, עמ' 1560).

¹⁷¹ ז'ניה טברסקי, **דבה"כ**, 6 במרץ 1951, עמ' 1268.

¹⁷² רחל כגן, **דבה"כ**, 16 בינואר 1950, עמ' 527.

¹⁷³ הנ"ל, **דבה"כ**, 6 במרץ 1951, עמ' 1261. יצחק בן אהרן, ח"כ מטעם מפ"ם, הביע את מורת רוחו מיחסה של מפא"י לחזית הדתית: 'אתם הורגלתם על ידי מפלגת פועלי ארץ ישראל לזכות לויתורים [...] אף אם היו מנוגדים לרצון העם הדמוקרטי' (**דבה"כ**, 5 במרץ 1951, עמ' 1232).

¹⁷⁴ מינה רוגוזיק, 'מדברי חברות הכנסת', **דבר הפועלת**, פברואר 1950, עמ' 4.

¹⁷⁵ חסיה דרווי סברה כי גם נשים דתיות שקבלו פטור משירות ביטחון תוכלנה למלא תפקידים בהג"א והציעה שראוי שבכל יישוב תהיינה נשים בעלות ידע בעזרה ראשונה. **דבה"כ**, 2 בינואר 1951, עמ' 669.

¹⁷⁶ אסתר רזיאל-נאור, **דבה"כ**, 16 בינואר 1950, עמ' 516. על נשות היישוב שהתגייסו לצבא הבריטי ראו: ענת גרנית הכהן, **אישה עבריה אל הדגל: נשות היישוב בשירות הכוחות הבריטיים במלחמת העולם השנייה**, ירושלים 2011.

בדור האחרון: 'היכולת לעמוד על נפשה ולשאת נשק ביד. היראה והחרדה שהיו אופייניות לנערה בישראל, פיננו מקום לתעוזה'.¹⁷⁷ מאירסון ציינה את השינוי שהתרחש לא רק בקרב הנערות הצעירות אלא גם בקרב האימהות שעודדו את בנותיהן לצאת למערכה במלחמת העצמאות.¹⁷⁸

השירות הביטחוני אומנם היה בעיני הח"כיות זרז למהפכה הנשית, אך הדעה הרווחת הייתה כי נשים לא תצטרפנה ליחידות הלחימה אלא תסתפקנה בתפקידי עזר שמנתה אידלסון, ששאלה: 'מי ימלא את כל אותם התפקידים שממלאות עכשו הנשים? קשר, טיפול בחולים, מחסנאות, בישול, אספקה וכו?'¹⁷⁹ לדבריה, לבנים מוצעים שלוש מאות מקצועות צבאיים לבחירה, ואילו לבנות רק ארבעים ושבעה.¹⁸⁰ כאמור, בן-גוריון הציע ששירות הנשים יתאפשר גם במסגרות אזרחיות, מעל לכול סיוע במעברות בתחומי הבריאות והחינוך, ונצר פנתה לשר הסעד הרב יצחק מאיר לוין ושאלה מדוע אינו מכוון את הבנות הדתיות לעבודות אלה. להערכתה, תוספת של ארבעת אלפים נערות תוכל להיות עזרה של ממש.

לעומת זאת רזיאל-נאור סברה כי צעירות שמסוגלות גופנית ונפשית להשתלב ביחידות הקרביות, יש לאפשר להן שילוב בין הלוחמים במידת האפשר.¹⁸¹ כגן גיבתה עמדה זו והבהירה: 'ישנן בחורות, גם אצלנו, כמו בכל מקום, שהוכיחו את יכולתן לשרת גם בחזית',¹⁸² ואילו בן-גוריון טען שיש ליישם זאת רק כשיתעורר בכך צורך ממשי מאחר '[ש]צורכי הבטחון קודמים לצורכי היחיד'.¹⁸³ הועלה גם חשש כי שירות צבאי של שנתיים עלול לפגוע בהכשרתן המקצועית של הצעירות. כגן סברה שראוי לדחות את שירותן הצבאי של הבנות שרוצות ללמוד רפואה, הוראה, גננות או עבודה סוציאלית

¹⁷⁷ אסתר רזיאל-נאור, **דבה"כ**, 6 במרץ 1951, עמ' 1256. חנה למדן, חברת מפא"י, סברה כמו בן-גוריון כי יש מחסור בכוח אדם, ולפיכך יש לגייס את הבנות לא רק לשנה אלא לשנתיים. **דבה"כ**, 16 בינואר 1950, עמ' 522.

¹⁷⁸ גולדה מאירסון, **דבה"כ**, 6 במרץ 1951, עמ' 1258.

¹⁷⁹ בבה אידלסון, **דבה"כ**, 16 בינואר 1950, עמ' 517.

¹⁸⁰ הנ"ל, **דבה"כ**, 8 בפברואר 1950, עמ' 750.

¹⁸¹ אסתר רזיאל-נאור, **דבה"כ**, 16 בינואר 1950, עמ' 527.

¹⁸² רחל כגן, **דבה"כ**, 16 בינואר 1950, עמ' 524.

¹⁸³ דוד בן-גוריון, **דבה"כ**, 16 בינואר 1950, עמ' 537.

ולאפשר להן להתחיל את לימודיהן מייד לאחר סיימן את התיכון.¹⁸⁴ אף שהדברים לא נאמרו מפורשות, אפשר להניח כי כגן חששה שלאחר השירות הצבאי הארוך הצעירות שאצות להינשא ולהקים משפחה לא תתפנינה ללימודים גבוהים. אכן, דיונים מפורטים אלה שופכים אור נוסף על התפיסה המורכבת והפרדוקסלית של האישה ומעמדה ועל הרצון לראות בה בו בזמן אישה מסורתית הזקוקה להגנה ולהתחשבות וישות עצמאית שכל האפשרויות לפניה.

ההישג ושברו: חוק שיווי זכויות האשה, תשי"א–1951

גולת הכותרת של החקיקה בענייני נשים, שנידונה בכנסת בזכות נחרצותה של אישה, הייתה החוק שכונה חוק שיווי זכויות האשה, תשי"א–1951, שהדיון בו חתם את מושב הכנסת הראשונה ביולי 1951.¹⁸⁵ עקרון השוויון נקבע כידוע במגילת העצמאות ואף הוכרז עליו בקווי היסוד של הממשלה, ושוב בדברי בן-גוריון בכנסת ב-8 במרץ 1949. ואולם הצעת החוק לא הוגשה לכנסת על ידי הממשלה עד אביב 1951, והלכך קדמה לה הצעת החוק הפרטית של כגן שהובאה לכנסת בסוף מרץ 1951. כבר בסתיו 1950 התלוננה כגן על התמהמהות הממשלה בנידון ושאלה: 'כמה זמן מותר באמת לנצל את סבלנותה הטבעית של האשה? האם מן ההכרח הוא להפנות את האשה ומסירותה מתפקידיה החיוניים לטובת כלל העם ולהטותו למסלול של מלחמה על זכויותיה?¹⁸⁶ דבריה חושפים שוב את תפיסתה: לאישה מאפיינים שונים משל הגבר (כגון סבלנות טבעית), והיא בעלת תפקידים חיוניים בזירה הביתית ובזירה הציבורית.

כגן סברה כי חקיקה תגרום לשינויים החברתיים המצופים: 'מכירה אני את מציאותנו ויודעת שלא על ידי מהפכות ניתן להשיג שינויים יסודיים בשטחים אלה של חיינו [...] משוכנעת אני, שעל ידי קביעת חוקים המסדירים את עניני המשפחה, נקדם גם את שוויון האשה בחברה ובכל

¹⁸⁴ רחל כגן, שם, עמ' 523.

¹⁸⁵ בנושא זה אדון בהרחבה במאמר שנמצא בכתיבה. כמו כן ראו: יעל ברוידא-בהט, רכוש משפחתי, אוטונומיה במשפחה והמעורבות של ארגוני נשים ישראלים בחקיקת חוק יחסי ממון (1948–1973), עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל-אביב, 2016.

¹⁸⁶ רחל כגן, דבה"כ, 31 באוקטובר 1950, עמ' 121; פנינה להב, "כשהפאליאטיב רק מקלקל": הדיון בכנסת על חוק שיווי זכויות האשה, זמנים, 46–47 (1993), עמ' 149–159.

מערכת החוקים.¹⁸⁷ מטרת הצעתה, שכונתה 'חוק המשפחה ושוויון האשה',¹⁸⁸ הייתה לדבריה: 'להחזיר לאשה את זכותה להיות אזרחית שוות זכויות וכבוד בין שאר האזרחים'.¹⁸⁹ היא הרחיבה מאוד את היריעה ועסקה לא רק במעמדה המשפטי של האישה אלא גם ביחסי המשפחה הגרעינית, כולל יחסי ילדים והוריהם. ואולם חידושיה הגדולים היו הצעתה לייסד בית משפט אזרחי לענייני משפחה (נוסף על בתי הדין הדתיים) וזכותה של האישה לשותפות ברכוש שרכשה או שרכש בעלה במהלך נישואיהם.¹⁹⁰

כשישה שבועות לאחר שהגישה כגן את הצעתה לכנסת הובאה הצעת החקיקה מטעם ממשלת ישראל, אולם הצעותיה החדשניות של כגן נדחו. המציאות המורכבת של קואליציה שהסתמכה על החזית הדתית, וכן העובדה שכמחצית מהעולים ששטפו את חופי הארץ היו בעלי תפיסות מסורתיות שראו באישה אישיות הכפופה לגבר, הכריעו ככל הנראה את הכף. בחוק הממשלתי הובאה ההצהרה בדבר שוויון האישה לאיש, אך המגבלות בכל הנוגע לשיתוף הרכוש של האישה ובעלה,¹⁹¹ שאדון בהן במקום אחר, נותרו על כנן, ומעל לכול באורח חד-משמעי נקבע: 'אין חוק זה בא לפגוע בדיני איסור והיתר לנישואין ולגירושין'.¹⁹² דהיינו, בכל ענייני נישואין וגירושין הכפיף החוק את החברה הישראלית לבתי הדין הדתיים, שתפיסתם הפטריארכלית שלטה וכללה את ההגבלות ההלכתיות הידועות כלפי נשים.¹⁹³ למרות שמו לא הקנה חוק שיווי זכויות האשה לישראלית את השוויון המיחול, ושיקולי המחוקקים משקפים את האופן שבו השפיעו עליהם תפיסתה המורכבת של האישה ועוד יותר תהליך קליטת העלייה ומיזוג הגלויות.¹⁹⁴

¹⁸⁷ רחל כגן, **דבה"כ**, 26 ביוני 1951, עמ' 2088. בוועדת החוקה, חוק ומשפט, 4 ביולי 1951,

עמ' 2, הצהירה שהחריגה מהחוק שלה ענייני נישואין וגירושין והכניסה רק ענייני ממון.

¹⁸⁸ הנוסח המלא של הצעת החוק של כגן, **דבה"כ**, 27 במרץ 1951, עמ' 1529–1531.

¹⁸⁹ רחל כגן, **דבה"כ**, 26 ביוני 1951, עמ' 2087.

¹⁹⁰ ה"ל, **דבה"כ**, 27 במרץ 1951, עמ' 1456.

¹⁹¹ ראו דיונה של ברוידא-בהט (לעיל, הערה 185).

¹⁹² חוק שיווי זכויות האשה, תשי"א–1951, ספר החוקים 82, כ"ב בתמוז תשי"א, 27 ביולי

1951, עמ' 248.

¹⁹³ החוקים שזכו למרב הביקורת היו עגינות, חליצה ואיסור נישואי כוהן וגרושה.

¹⁹⁴ לדיון רחב בנושא ראו: מרגלית שילה, 'חוק שיווי זכויות האשה כאספקלריה לתפיסת

האשה בראשית המדינה', בהכנה.

למרות מגבלותיו זכה החוק להערכה מפליגה. בן-ציון דינור, שמונה בכנסת השנייה לשר החינוך, הצהיר כי זה 'אחד החוקים החשובים שהובאו לפני הכנסת, זהו אחד מחוקי היסוד במדינה'.¹⁹⁵ יצחק בן-צבי הגדיר זאת 'חוק חשוב ממדרגה ראשונה, חוק יסודי',¹⁹⁶ ובן-גוריון קבע: 'זהו צורך כבוד האדם [...] והוא צורך הגבר והאשה גם יחד'.¹⁹⁷ מימון בירכה על החוק גם בשם מיליוני הנשים היהודיות ברחבי העולם,¹⁹⁸ וטברסקי הצהירה: 'המדינה לא יכולה לוותר על מחצית תושביה [...] הזמן שבו העמידו את האשה לקרן זוית, עבר לבלי שוב'.¹⁹⁹

בסיום הדיון על החוק הממשלתי לשוויון האישה, במעמד שבו משכה כגן את הצעת החוק שהגישה ובו אף נמנעה מלהצביע בעד הצעת החוק הממשלתית, היא הודתה כי בהצעת החוק שלה אין הודאה בדבר שוויון בהתנהלות של גברים ונשים אלא להפך: 'אחרת מרגישות אנחנו, אחרת מנמקות אנחנו ואחרת רואות אנחנו את העניינים, ולא דוקא בעניני האשה, אלא במערכת החוקים בלי יוצא מן הכלל'.²⁰⁰ בדברי ההסבר שלה על הימנעותה מהצבעה בעד החוק הממשלתי הוכיחה כגן עד כמה הרחיקה ראות: 'שמא התיקונים הללו ירחיקו את הלבבות וידחו לזמן בלתי מוגבל את הפתרון הרצוי לכל המערכת הנדונה. האם לא זה הוא אחד המקרים שבהם הפאליאטיב רק מקלקל?²⁰¹ למרות זאת הוסיפה: '[החוק הזה] הוא הישג גדול שיש לברך עליו'. אכן, לאורך שבעים שנה, ממועד החקיקה ועד כתיבת דברים אלה, לא שונה הסעיף המחייב את אזרחי ישראל להיות כפופים לבתי הדין הדתיים בכל הנוגע לענייני אישות, ועקרון השוויון נותר חסר.

¹⁹⁵ בן-ציון דינור, דבה"כ, 27 ביוני 1951, עמ' 2105.

¹⁹⁶ יצחק בן-צבי, דבה"כ, 2 ביולי 1951, עמ' 2125.

¹⁹⁷ דוד בן-גוריון, שם, עמ' 2131.

¹⁹⁸ עדה מימון, דבה"כ, 26 ביוני 1951, עמ' 2092.

¹⁹⁹ ז'ניה טברסקי, דבה"כ, 27 ביוני 1951, עמ' 2102.

²⁰⁰ רחל כגן, דבה"כ, 17 ביולי 1951, עמ' 2188.

²⁰¹ הנ"ל, דבה"כ, 26 ביוני 1951, עמ' 2088; הנ"ל, דבה"כ, 17 ביולי 1951, עמ' 2190. שרפמן

(לעיל, הערה 40) מצטטת את כגן בריאיון עימה בשנת 1977: 'אני מכירה בכך שיש התקדמות בשוויון האשה על ידי החוק, אך זו גניבת דעת לתת לו שם של חוק שוויון זכויות'. כגן חזרה על הערכה זו גם במועדים מאוחרים לזה, ראו: 'רחל כגן "אם השנה"', למרחב, 16 בפברואר 1970. על חוק שיווי האשה נאמר שם: 'היא זוקפת לזכותה בגאווה את החדרת המחשבה והתכנון בנושא זה'.

את המשפט הזה, 'אחד המקרים שבהם הפליאטיב רק מקלקל', בחרה המשפטנית פנינה להב לכותר למאמר שבו ניתחה את חוק שוויון זכויות האשה, תשי"א-1951. להב ביקרה קשות את החוק וכינתה אותו 'חוק שריון זכויות הגבר'.²⁰² להערכתה, סוגיית מעמד האישה לא זכתה לדיון מעמיק בכנסת, והח"כים החילונים הסכימו 'הסכמה עקרונית עם הממסד הדתי בענין מהותה של האשה'.²⁰³ היא אף ביקרה את הח"כיות על שלא כללו בתפיסתן 'את הרווקה, האם החד-הורית, הלסבית, הערבייה, או בת עדות המזרח'.²⁰⁴ להב שפטה את החוק במשקפי סוף המאה העשרים. לנוכח הבחינה המדוקדקת של דברי הח"כיות שהובאו לאורך המאמר מתברר כי במועד המדובר הייתה התפיסה הדואלית של האישה – אשת משפחה ואזרחית אקטיבית – התפיסה הרווחת בקרב הח"כיות, ולאורה היה חוק שיווי זכויות האישה צעד חשוב קדימה.

יותר מיובל לאחר שהודתה כגן כי בהישג זה היא רואה 'זכות גדולה לכנסת וזכות גדולה לי',²⁰⁵ זכו דבריה לאישורן של סוציולוגיות פמיניסטיות, שפסקו: 'חוק זה היה לחוק הפמיניסטי הראשון במדינה החדשה והפך לבסיס להתפתחויות החשובות בחקיקת זכויות נשים בישראל, בשנים הבאות'.²⁰⁶ אכן, הסוגיה מה היא אישה ומה הוא השוויון הנכסף נותרה גם בעת זו בדיונים מעמיקים.

²⁰² להב (לעיל, הערה 186), עמ' 159.

²⁰³ שם, עמ' 154.

²⁰⁴ שם, עמ' 149.

²⁰⁵ רחל כגן, דבה"כ, 17 ביולי 1951, עמ' 2190.

²⁰⁶ מרשה פרידמן, גולה בארץ המובטחת, תל אביב 1991, עמ' 91, מובא אצל הרצוג (לעיל,

הערה 9), עמ' 27.